

Rok Poles

Rok Poles je arhitekt, ki živi in dela v Šaleški dolini.

OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (PRVI DEL: OD ZAČETKOV DO KONCA 19. STOLETJA)

Prispevek k poznavanju zgodovine toplice / term / kopališča / naravnega vodnega zdravilišča / letovišča / sanatorija Topolšica do konca prve svetovne vojne

Povzetek

V Topolšici pod hribom Lom, ob tektonski prelomnici, izvira topla voda s 30,5 °C, polna mehurčkov CO₂. Močan izvir daje najmanj 30 litrov vode na sekundo.¹ Glede na obliko kamnitega oboja, ki je še v začetku 19. stoletja obdajal vrelec, naj bi topolški topli izvir uporabljali že Rimljani. Prvič se topli vrelec Toplica posredno omenja leta 1440. Prva uporaba tega toplega izvira v zdravilne namene je dokumentirana v dnevniku ljubljanskega škofa in tedanjega avstrijskega deželnega namestnika Tomaža Hrena (1617), strokovno so izvir opisali geologa Christian Keferstein (1829) in Friedrich Rolle (1857), Mathias Macher (1857, 1860) ter zgodovinar Josef Andreas Janisch (1885), fragmente znanja, povzetke,

¹ Nosan, Termalni in mineralni vrelni, str. 12.

spomine so prispevali mdr. Avgust Dimitz (1862), Ignac Orožen (1884), brata Mihael (1881) in Josip Vošnjak (1904),² Josip Šuman (1868), Janko Sernec (1922); pregled razvoja zdravilišča in bolnišnice je sestavil dr. Jože Hudales,³ celovečerni dokumentarni film o Topolšici⁴ in plakatno razstavo je pripravila Pina Špegel (Muzej Velenje).

Iz mape franciscejskega katastra (1825) je razvidno, da je bilo območje toplega izvira – Toplica – prostorsko izhodišče Topolšice, ki je bila glede na izvir razdeljena na območja Za Toplico, Pod Toplico in Nad Toplico. Kmetiji lastnika Toplice se je po domače reklo Topličnik; omenja se že v urbarjih gospodstva Šoštanj. Topličnik je posedoval kmetijo (hubo) v celku; spadala je med »dolinske« kmetije, ki so bile v Topolšici najpremožnejše (po odgovorih na Göthove vprašalnice, okoli 1845), v 19. stoletju je bil včlanjen v slovenjgraški mlinarski ceh: na Toplici, ki ni zamrznila, so lahko mleli tudi pozimi. V toplem izviru so mnogi iskali čudežno ozdravitev. Star kamniti obod okoli vreca je do prve četrtine 19. stoletja razpadel, le ribnik, kjer ni nikoli zapadel sneg, je še kazal na topli izvir. Topličnik je okoli leta 1825 uredil odprt lesen kopalni bazen in ga pokril s slamnato streho na leseni konstrukciji. Bazen je najprej segal do gole skalnate osnove, nato so tla pokrili z deskami. Kopanje je veljalo nekaj krajcarjev, obiskovalci so lahko dobili pijačo, hrano pa so morali prinesiti s seboj. Do leta 1866 je dal Topličnik nad izvirom pozidati »kopališko hišo« z bazenom, nad katerim je bilo nekaj zelo skromnih sob (»zaporniških celic«) za obiskovalce. Bazena sta bila ločena: za goste in »kmečka kopel«. Do leta 1881 so se moralna naziranja spremenila: bazena nista bila več ločena po statusu oz. premoženju, ampak po spolu in opremljena s preoblačilnicami. Leta 1890 se že omenja restavracija s kuhinjo in kletjo. Ključna pri razvoju zdravilišča je bila izgradnja železniške proge Celje – Velenje (1891) – Dravograd (1899) z vmesno postajo Šoštanj – (kopališče) Topolšica, ki je zdravilišče pribli-

² Vošnjak, Spomini, str. 10.

³ Hudales, Bolnišnica.

⁴ »Zgodovina zdravilišča in bolnišnice Topolšica«, premiera 15. 6. 2022.

žala svetu. Leta 1891 je Topličnikovo kmetijo odkupilo Varčevalno in posojilno društvo Šaleške doline v Šoštanju, s čimer je prešla v roke šoštanskega nemškega kapitala, za katerim je stala usnjarska družina Woschnagg. Začelo se je aktivno spreminjanje kmetije v letovišče: odstranili so veliko gospodarsko poslopje in mlin, zgradili nastanitve za goste (Gozdni dom) in jedilnico, uredili cesto in sprehajalne poti po okolici s počivališči in prostori za sončenje. 1896 sta bila zgrajena Sončni dom s 24 sobami in stavba za terapije z ravno streho za sončne kopeli. Lastnica kopališča je postala Sophie Bruckner iz Gradca, strokovno vodstvo je prevzel dr. Arthur Laab, ki je tu razvil naravno zdravilišče za zdravljenje z vodo, zrakom in svetlobo po zgledu zdravilišča Arnolda Riklija na Bledu, kjer je poprej delal tri leta. Uredili so kopališki park po vzoru mestnega parka iz Gradca, bivalo se je v vilah in zračnih utah (čemur danes pravimo glamping). Leta 1898 je posest kupil dr. Gustav pl. Huttern z Dunaja, ki je mdr. predhodno vodil tudi blejsko zdravilišče. Pl. Huttern je v Topolšici uredil fizikalno-prehransko terapevtsko ustanovo, termalno kopališče za naravno oz. vodno zdravljenje, ki je temeljilo na sončnih in vodnih kopelih, izbrani prehrani, gimnastiki, masaži, pa tudi elektro terapijah; zdravilišče je imelo namreč svojo elektrarno za osvetljavo in vodno črpalko, pa tudi vodovod z vodnim zbiralnikom in kanalizacijo z biološko čistilno napravo. Leta 1899 je polovico posestva odkupil pravnik dr. Conrad Bertsche, sin švicarskega industrialca in veleposestnik z dvorca Poganci pri Novem mestu; leta 1905 je Bertsche odkupil še drugo polovico posestva.

Leta 1910 je bil vodilni zdravnik dr. Godfried Hueber, nato dr. Otto Kattinger, od jeseni 1912 dr. Victor Hecht, ki je verjel predvsem v zdravilno moč svežega zraka. Topolšica je veljala za »biser Spodnje Štajerske«, oglaševali so: »radi(o)aktivne terme«, terapije po dr. Lahmannu (pionir naturopatične medicine, ki se je tudi zgledoval po Rikliju), ogromne, 10 ha velike parke za zračne kopeli (najbrž največje v Avstro-Ogrski), terapije za pridobivanje ali zmanjševanje teže, terapije z zaposlitvijo in športom v »kostumih za sončenje« (kopalkah). Topolšica naj bi bila edini kraj v Avstriji, kjer so uveljavljene »lahmannične ide-

je«, imeli pa naj bi tudi vse znanstvene pripomočke (laboratorij, rentgen, inhalatorij); uredili so nadstrešnice za ležanje v gozdu in otroško igrišče. Nivo zdravilišča je bil prilagojen dunajski klienteli – najvišji. Med prvo svetovno vojno je ustanova delovala naprej, iz tega časa je najbolj dokumentirano poletje 1918, ko je kopališče zakupila kontroverzna dunajska pedagoginja dr. Evgenija Schwarzwald in tu izpeljala svojo najbolj znano počitniško kolonijo za več kot 250 dunajskih otrok ter svoje znance in prijatelje, med katerimi so bili mdr. danska pisateljica Karin Michäelis, slikarka in kiparka Else Oeltjen - Kasimir, gledališka igralka Claire Herdan, pa tudi zvezdniški avstrijski arhitekt Adolf Loos, ki je tu učil skakati salto v bazen tako najstniškega čudežnega pianista Rudija Serkina kot svojo bodočo ženo Elsie Altmann. Po vojni je Deželna vlada želela v Topolšici ustanoviti zdravilišče za otroke, zaradi širjenja tuberkuloze pa so ustanovili sanatorij za pljučno tuberkulozo, kar ni bilo več združljivo z mondenim dopustnikovanjem, hkrati pa je kopališče izgubilo svojo elitno avstrijsko klientelo. Bazeni pri zdravljenju tuberkuloze ni imel nobene vloge.

Topolšica je eden od krajev v Sloveniji, ki so se že pred 1. svetovno vojno razvili zaradi zdraviliškega turizma: iz nekdanje kmetije ob toplem vrelcu je v dveh desetletjih nastalo središče kraja z vilami in utami za goste, upravo, gostilno z zaprto in odprto jedilnico, elektrarno, kopališkim trgov in parkom ter servisnimi stavbami, v bližini so uredili še šolo. Med osebnimi zgodbami tukajšnjih lastnikov in zdravnikov poznamo propad dr. Gustava pl. Hutterna po odhodu iz Topolšice, ki jo je razvil kot projekt svojega življenja, ter strmoglavljenje in pregon dr. Victorja Hechta v času nacizma.

Uvod

Izhodišči za tole pisanje sta dve:

Krajevna skupnost Topolšica na spletni strani Občine Šoštanj ugotavlja: *»Žal ni nikakršnih dokumentiranih podatkov o načinu in obsegu fizikalnega zdravljenja pred prvo svetovno vojno v Topolšici, razen pričevanja starejših domačinov in v*

madžarščini tiskanega reklamnega prospekta za Bad Topolschitz, izdanega na Dunaju leta 1910.»⁵

O začetkih zgodovine term v Topolšici se v zapisih od druge svetovne vojne dalje vleče domala legendarno copy-paste izročilo, da naj bi »zdravilni vrelec leta 1874 odkupila dunajska zdravnik in do 1898 zgradila že več stavb za sezonske goste.«⁶

Oboje ne drži.

Poglejmo torej, koliko lahko kronološko nanizani časopisni članki, zapisi v strokovnih revijah, prospekti in oglasi zdravilišča, stari katastri, pisma in spomini ter drugi dokumenti odstrejo pogled na to, kaj se je okoli toplega vrelca v Topolšici dogajalo do konca 1. svetovne vojne.

Prazgodovina

O potencialnih ostankih domnevne keltske svete krajine in starejših poselitvev v Topolšici razmišlja dr. Jože Hudales.⁷ Najdbe iz bližnje jame Mornove zijalke iz kamene in železne dobe ter antike⁸ pričajo o stari poseljenosti tega prostora.

⁵ »Krajevna skupnost Topolšica«, 5. 4. 2022. Hudales, ZC skozi čas, str. 11, po Poročilo Bolnice 1947–1957.

⁶ Vošnjak, Spomini, str. 10; Sore, Velenjska kotlina, str. 92 (en dunajski zdravnik od 1898 dalje); Hudales, Bolnišnica, str. 31; Zgodovinski podatki o Topolšici (spletna stran Občine Šoštanj KS Topolšica, 2004); Vidmar Čeru, Živelo, str. 744; Pangrčič, Slovenska termalna zdravilišča, str. 54; Špegel, Zgodovina, plakat 2 in str. 8; »VisitSaleska«, 16. 6. 2022; »Šoštanj.si«, 24. 7. 2022; Predlog za začetek postopka o ustanovitvi nove Občine Topolšica, št. 12/2001; Topolšica: Krajevna skupnost, 20. 6. 2001, str. 10; Zasebni arhiv Viktorja Dreva.

⁷ Hudales, Bolnišnica Topolšica, str. 11 ss.

⁸ Brodar, Kamenodobni ljudje, str. 40 ss; Brišnik, Od kamnitih sekir, str. 58, 66.

Christian Keferstein
1829

Friedrich Rolle
1857

Avgust Dimitz
1862

Mihael Vošnjak
1881

Ignaz Orožen
1884

Josip Vošnjak
1890, 1904, 1905

dr. Fritz Zangger

Alice Herdan-
Zuckmayer 1979

Friedrich Scheu
1985

Nekateri pisci o toplicah v Topolšici, splet.

Uporaba vreleca v rimskih časih?

Leta 1829 je geolog Christian Keferstein ob poročanju o topolškem vrelecju zapisal: »Iz starega okvirja, ki je obdajal vrelec, se sme sklepati, da so ga uporabljali že v rimskih časih.«⁹ Šoštanjski sindik Sajovic piše v odgovorih na Göthove vprašalnice: »Zdi se, da je ta kopel že od Rimljanov ...«, pravnik Sernec piše v Planinskem vestniku: »močni zdravilni vrelec so že rimljani uporabljali, kar se posname iz kakovosti starega oboda, ki je poprej obdajal vrelec«,¹⁰ pa tudi članek v Učiteljskem tovarišu trdi: »zdravilno vodo so uporabljali že Rimljani«.¹¹

Žal Keferstein ne opiše podrobneje starega okvirja, ki da je obdajal vrelec in naj bi pričal o uporabi že v rimskih časih. Po umetnostnem zgodovinarju Jožetu Curku naj bi bila naša zdravilišča večinoma poznana že Rimljanom,¹² vendar arheologi uvrščajo topolški vrelec med tiste, o katerih naj ne bi bilo nobenih dokazov za rabo v antiki.¹³

Rimski kamniti obod toplega vreleca bi znal izgledati kot tisti iz Bad Gleichenberga (Römerbrunnen), ki so ga našli leta 1845 v globini štirih metrov, vključno s 74 rimskimi novci iz 1. do 3. stoletja našega štetja in 12 okamelimi lešniki.¹⁴ V Topolšici vre voda iz kamnitih tal, torej bi bil stari obod zidan na tej trdni osnovi.

1440 Toplica – topli izvir

Prvič naj bi se kraj Topolšica omenil 24. 4. 1440; dejansko se tedaj omenja mlin na Toplici (1 Muhle in der Zawch gelegen

⁹ Keferstein, Deutschland, str. 215–217. »Aus der alten Einfassung, die sie [Thermalquelle] umgab, schließt man, daß schon zu den Zeiten der Römer die Quelle benutzt wurde.«

¹⁰ Sernec, Šaleška pokrajina, str. 103, sklicuje se na nemško brošuro o zdravilišču

¹¹ Učiteljski tovariš, 1. 7. 1925, str. 1: Šoštanj in okolica.

¹² Curk, Slovenještajerski, 217.

¹³ Pahič, Prazgodovinska najdba, str. 172.

¹⁴ »Bad Gleichenberg,« 20. 5. 2022.

trškega pomirja Šoštanja.¹⁹ Šoštanjski sindik Sajovic omeni, da se ime Topličnik pojavlja že v urbarju šoštanjskega gospostva, avstrijski zgodovinar Jožef pl. Zahn pa meni, da bi moglo ime »v vodnjaku« (in dem Brún) v šoštanjskem urbarju morda tudi pomeniti Topolšico.²⁰

1617, 1620, 1621, 1622, 1623 terme sv. Floriana, Toplica pri Šoštanju, šoštanjska Toplica, Toplica med podružničnima cerkvama sv. Jakoba in sv. Florjana

Prvi²¹ znani zapis o dopustovanju v topolški Toplici je v dnevniku oz. koledarju **Tomaža Hrena**, ljubljanskega škofa in deželnega namestnika v notranji Avstriji:²² »30. 5. **1617**. Zvečer smo se odpravili v [dvorec] Vrbovec, tam prenočili, naslednji dan pa pripravili in blagoslovili novo kapelo. Nato smo se umaknili v terme sv. Florianana pri Šoštanju in se tam kopali osem dni za olajšanje kamenčkov in našega trpljenja. / Opomba. Presvetli nadvojvoda Ferdinand nam je po gospodu Janezu Ulriku baronu Eggenbergu, predsedniku dvorne komore in deželnemu glavarju Kranjske, poslal dovoljenje, da smemo iti v toplice. / 8. 6. 1617: Po zajtrku smo se odpravili iz term proti Slovenj Gradcu, ohro-

¹⁹ Steiermärkisches Landesarchiv, Landschaftliches Archiv, Laa–A–Antiquum–II–K–75–B–157, Stokurbar Schönstein und Katzenstein, 1575, fol. 138; Poles, S praporom, str. 649.

²⁰ Zahn, Ortsnamenbuch, str. 71. Po dokumentih iz StLA iz 9. stol. – 1499.

²¹ Nepreverjeni zapis v nepodpisanem članku Das bad Topolschitz mit seiner Umgebung und seinen Excursionspunkten, Grazer Volksblatt, 16. 7. 1893, pravi sicer: »Hier weilte Thomas Chrön 1607 (!), nachdem er die Kirche am Ursulaberg consecrirte; ...«. 18. avgusta 1602 je Hren posvetil cerkev (Benedik, Iz protokolov 1599–1605, str. 15, 18), 2. avgusta 1609 pa 4 oltarje (Benedik, Iz protokolov 1606–1611, str. 19). Za leto 1607 ni znano, da bi bil Hren na Uršlji gori.

²² Dimitz, Historische Notizen, str. 28; delno povzema Orožen, Dekanat Schallthal, 411, 412 in za njim drugi. Navaja tudi: Illustrierte Sport Zeitung, 9. 6. 1901, str. 10: Aus Bädern und Curorte, Geschichtliches aus Bad Topolschitz. SI AS rokopisi I/88 r - A. Shifrer, prepisi dnevnikov škofa Hrena.

*mljeni zaradi driske, ki je trajala vse do Gradca.*²³

Torej ni šlo samo za kratek priložnostni postanek v toplih, ampak za dalj časa načrtovan po-velikonočni osemdnevni dopust, tudi od številnih težkih obveznosti vladarjevega namestnika v notranji Avstriji, formalno najvišjega predstavnika deželnega kneza v tem delu habsburških dežel²⁴ (kar je bil Hren 1614–1621); dopust v termah je Hrenu odobril sam notranjeavstrijski vladar, nadvojvoda Ferdinand II., vladarjevo dovoljenje pa je škofu prenesel baron Eggenberg, eden najbogatejših in politično najvplivnejših ljudi tistega časa.²⁵

Trije vplivni ljudje v Notranji Avstriji, povezani z dopustovanjem škofa Hrena leta 1617 v Topolšici (splet), ter Hrenov zapis o tem v koledarju [SI AS rokopisi, 120r].

²³ SI AS rokopisi, 120 r, dnevnik škofa Hrena za leto 1617, str. 18v, 19: 30. Profecti sumus ad Vesperam in Altenburg: ibique pernoctavimus et Sacellum Novum die insequenti paravimus et benediximus. Postea ad Thermas Sancti Floriani propi Schönstajn concessimus: ibique ad Octiduum balneavimus pro levamine Calculi et nostrarum passionum. / NB. Serenissimus Archidux Ferdinandus per Dominum Joannem Vldaricum ab Eggenberg Baronem, Aulae Praefecium, Intimum Consiliarium et Capitaneum Carniolae licentiam nobis contulit ad Thermas profiscendi. / 8. Juny ex Thermis Slavigretium a Prandio Sumus profecti, satis debiles ex profluio Ventris quod usque Graetium perduravit. Transkripcija Dimitz, Historische Notizen, str. 28, 29 Dopolnjeno po SI AS rokopisi I/88 r - A. Shifrer, prepisi dnevnikov škofa Hrena, str. 196. Prvo polovico povzema Orožen, Dekanat Schallthal, str. 411, 412 in po njem mlajši pisci. Navaja tudi: Illustrierte Sport Zeitung, 9. 6. 1901, str. 10: Aus Bädern und Curorte, Geschichtliches aus Bad Topolschitz. - Isti dnevnik str. 21v: 8. discessimus ex thermis venientes Slavigraetium. Shifrer, str. 197. Radics, Der Bischof, sicer piše, da naj bi šlo za dodatno, že drugo kopalno kuro v tem letu.

²⁴ Brunner, Bischof, str. 23. Rajšp, Tomaž Hren, str. 89. »Funkcija namestnika (Statthalter), predstojnika notranjeavstrijske vlade, ki je, kar zadeva politični vpliv, jasno zaostajala za tajnim dvornim svetom (Geheimer Rat), ozkim krogom mož okrog deželnega kneza in še za drugimi visokimi dvornimi uradniki.« Lukan, Gradivo, str. 8. V Notranji Avstriji je bilo 5 škofijskih sedežev. Hozjan, Tomaž Hren, str. 103.

²⁵ »Hans Ulrich von Eggenberg,« 31. 5. 2022.

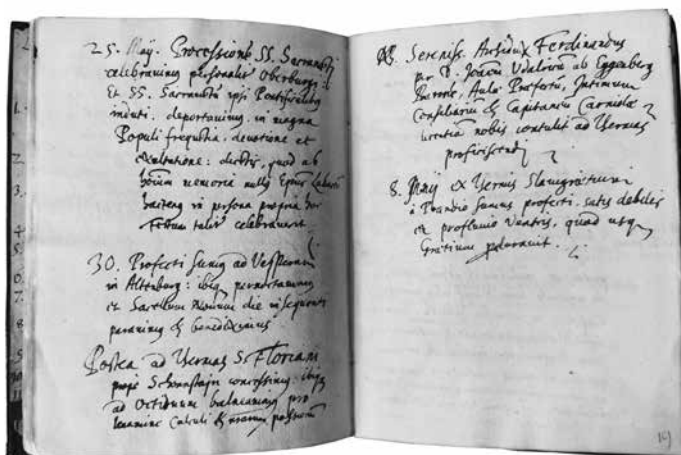
Ferdinand II.
Habsburški

Janez Ulrich
baron Eggenberg

Tomaž Hren

ad Thermas S. Floriani prope Schönstajn
ad thermas S. Floriani prope Schönstajn

Topolške »terme« je škof najbrž izbral, ker so bile blizu dvorcu Vrbovec v Nazarju, ki ga je škof kupil leta 1615, ga obnovil in dozidal, kasneje pa je na bližnjem hribu postavil tudi loretsko kapelo in dosegel dovoljenje nadvojvode za izgradnjo

mostu čez Savinjo ob Vrbovcu.²⁶ Hkrati je bila Topolšica tudi na trasi proti Gradcu, kamor se je Hren vračal, saj je imel tam sedež kot deželni namestnik. Škof že sicer nikoli ni bil trdnega zdravlja, imel naj bi telesce (*corpusculum*) majhne, slabotne postave; resneje naj bi začel bolehati leta 1613 (putika in ponavljajoči se napadi vročice) – to leto se je kopal na Dobrni²⁷, jeseni 1617 pa naj bi zaradi preobilnih delovnih obveznosti zbolel na smrt in je neuradno do papeža že prišla vest, da je umrl.²⁸

Hrena naj bi mučil protin;²⁹ dr. Jože Hudales domneva, da je imel škof težave z ledvičnimi kamni,³⁰ in pripominja, da ni jasno, od kod Cirilu Šlebingerju podatek, da se je škofu zdela Topolšica preveč zanemarjena.³¹ S poimenovanjem »toplice sv. Florijana pri Šoštanju« je mišljeno »toplice pri cerkvi sv. Florijana blizu Šoštanja«: šentflorjansko cerkev je škof Hren poznal, saj jo je pet let prej, 12. 6. 1612, ponovno posvetil po onečaščenju.³² Ima pa sv. Florijan tudi vedno »vodo pri roki«, da z njo gasi ogenj – morda poleg resničnega ognja tudi žgoči ogenj telesne bolečine.

Škofovo dopustovanje v Topolšici je bilo delovne narave: že 1. junija je »v Toplici (Töpplitz) pri Šoštanju« pisal pismo »sosedu«, kot jo imenuje, tedanji lastnici gradu Forhtenek nad Ravnami nedaleč stran, in ji napovedal vizitacijo stare grajske kapele, kjer da že dolgo ni bilo katoliške božje službe.³³ Škofu

²⁶ Brunner, Bischof, str. 40–45. Most je bil na cesti s Kranjske proti Šoštanju, Slovenj Gradcu in Gradcu, kjer ob visokih jesenskih in pomladnih vodah ter po nevihtah dolgo ni bilo moč prečkati Savinje, mostu pa ni bilo v razdalji 5 milj.

²⁷ Radics, Der Bischof, str. 3. SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 117 r (1613), str. 18 v.: 25. fuimus in Thermis prope Neuchauß. Dimitz, Historische Notizen, str. 89.

²⁸ Turk, Tomaž Hren. Lavrič, Vloga, str. 123. Benedik, Protokoli, str. 176.

²⁹ Petrič, Življenjska pot, str. 80.

³⁰ Hudales, Bolnišnica, str. 22.

³¹ Šlebinger, Toplice, str. 50.

³² Benedik, Iz protokolov ... 1612–1613, str. 8.

³³ ŠAL f41a/6 pismo škofa Hrena lastnici gradu Forhtenek, Töpplitz bey Schönstein, 1. 6. 1617. Orožen, Dekanat Schallthal, str. 455. Lavrič, Vloga, str. 407.

je topolška Toplica morala toliko ugajati in pomagati, da jo je potem še večkrat obiskal:³⁴

23. 5. 1620 mu je pisal v Topolšico gornjegrajski župnik Gregorij Rožman: »Naj mu sv. Trojica z zdravilno vodo podeli telesno zdravje«. ³⁵ Na notranjosti zadnje platnice Hrenovega koledarja za leto 1620 so škofove notice o zdravilnih zeliščih in kopanju, kar naj bi pomagalo pri težavah na ledvenem območju.³⁶

14. 7. 1621 je škof v Toplici pri Šoštanju prejel bratovo pismo v zvezi z urejanjem oltarja v ljubljanski stolnici,³⁷ »v Toplici med podružničnima cerkvama sv. Jakoba in sv. Florjana« (in der Toppliz zwischen S. Jacobi und S. Floriani Filial Kirchen) pa je sklenil tudi pogodbo s tržani Šoštanja o mitinici v Lokovici in poravnal spor.³⁸

6. 6. 1622, po sijajni proslavi ob kanonizaciji ssv. Izidorja, Ignacija Loyole, Frančiška Ksaverja, Terezije in Filipa Nerija dan poprej, je škof zapisal: »šli smo v kopališče, kjer smo ostali 3 tedne čisto zdravi. Hvala našemu gospodu Jezusu Kristusu, devici Mariji in vsem svetnikom. Amen.« Dva dni kasneje piše, da biva v termah in se kopa. Ostal je do 1. julija.³⁹ Čeprav v dnevniku ni točno napisano, katere terme so to bile, vemo, da je šlo za topolške terme, ker je škalski župnik Martin Ebenperger v pismu slovenjgraškemu župniku Andreju Tavčerju 3. 6. 1622

³⁴ Hudales, Bolnišnica Topolšica, str. 22 navaja še škofovo pismo 23. 5. 1620; brez reference.

³⁵ »ut Ss. Trinitatis per valetudinem aquae corporis sanitatem ei tribuat«; Grazer Volksblatt, 16. 7. 1893, Beilage, str. 1–3: Das Bad Topolschitz mit seiner Umgebung und seinen Excursionspunkten.

³⁶ SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 122 r (1620).

³⁷ ŠAL f 17/39 c 13, pismo škofovega brata Andreja škofu v Gornji Grad, 11. 7. 1621, prejeto 14. 7. 1621 v Thermis S. Floriani. Lavrič, Vloga, str. 141, op. 1137.

³⁸ NŠAL, GG-A, f. 81/13, 1621 VII/5. Baraga, Arhivska, str. 56.

³⁹ 6. Juny [1622]. ad thermas processimus ubi 3 hebdomadas fuimus satis salubriter commorati. Laus D. N. Jesu Christo et Deiparae Virg. Mariae Omnique Sanctis. Amen. SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 123 r (1622), str. 25v. 8. Juny [1622] ante Coenam ad Thermas ubi etiam mansimus & balneavimus. et mansimus ad I. usque July / Satis foeliciter - (ibid. str. 29). Dimitz, Historische Notizen, str. 103

omenil, da pride škof v torek ali sredo v »šoštanjsko Toplico« (schönsteinerische Toplitz).⁴⁰ 19. 8. 1623 je datirana pogodba, ki jo je škof Hren poslal iz Toplice pri Šoštanju: šoštanjski tržan Jakob Pregl je kupil njivo, pripadajočo župnijski cerkvi sv. Mihaela.⁴¹ 13. 6. 1627 je bil škof v Vrbovcu in še isti dan v Toplici (kateri?), kjer je ostal 11 dni, do 24., ko se je spet vrnil v Vrbovec. Naštel je, kdo vse ga je spremljal v terme.⁴² Radics omenja še škofovo bivanje v dobrnskih (ali res?) termah v letih 1626, 1628 in 1629,⁴³ Petrič pa še »drugod«.⁴⁴

1658–1745

V urbarju gospostva Šoštanj 1658 so vpisani podložniki: Gašper Topličer (Casper Töplitzer, v uradu Lom),⁴⁵ Jakob Topličnik (Toplitschnig),⁴⁶ Jakob Topličer⁴⁷ in Jurij Topličer (Jury Töplitzer, gorskopravni, na Lomu).⁴⁸ V urbarju gospostva Šoštanj 1745 je vpisan podložnik Simon Topličnik (Toplitschnegg,

⁴⁰ NŠAL, GG-A, f. 80/10, 1622 VI/3. Baraga, Arhivska, str. 58. Radics, Der Bischof, sicer piše, da so bile to toplice v Dobrni.

⁴¹ Orožen, Dekanat Schallthal, str. 412.

⁴² 13. Juny [1627]. Sein wir auff Altenburg in die Töpplitz verruckht. / Vnd / 14. Volgendes Tags in die Töpplitz / In der Töpplitz Verblieben biß auf den / 24. Sancti Joannis Baptistae auf Altenburg Widerrumb angelangt, Vnd das Sonnabenfeuer anzündigen Solenniter lassen anzünden. Quia thermæ plurimium profunderunt. 11 diebus / 13. Juny [1627] Elias Andrianus Anbaldus n[oste]r / una cum Francisco Elia, & Thoma Suils filys / & Andrea Weyß Labacen[si]. ac Philippo Buzhar / Comitibus, nobiscum ad Thermas profectus: ... SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 126 r (1627), str. 29. Osnova transkripcij po Shifrerju in Dimitz, Historische Notizen, str. 108.

⁴³ Radics, Der Bischof, str. 4. Radics piše, da je podatke povzel po Hrenovih dnevnikih, vendar so v SI AS samo dnevniki do leta 1627, pri čemer nekaj letnikov manjka, tri pa hranijo v NŠAL.

⁴⁴ Petrič, Življenjska pot, str. 80.

⁴⁵ SI_ZAC/1120 Zbirka fotokopij iz Štajerskega deželnega arhiva Gradec: Urbar gospostva Šoštanj 3, 134, str. 40, 209.

⁴⁶ Ibid, str. 136.

⁴⁷ Ibid, str. 186.

⁴⁸ Ibid, str. 259.

urad Lom, št. 78),⁴⁹ med vinogradniki, sogorniki (Bergholden) na Lomu pa Jurij Topličer (Jury Töplizer, št. 105) in Simon Topličer (št. 140).⁵⁰

1784

Slavni geolog Balthasar Hacquet, ki je pohod preko Šaleške doline opisal leta 1784 v tretjem dela knjige »*Oryctographia Carniolica ali Fizikalno zemljepisje Kranjske, Istre in deloma sosednjih dežel*«, se zgraža nad toplicami v Dobrni,⁵¹ vrelca v Topolšici pa sploh ne omeni.⁵² Potrebno bo pregledati še urbarje šoštanjskega gospostva, hranjene v Gradcu, glede Topličnikov v Topolšici: kdaj se pojavijo in kako so bili obremenjeni z dajatvami. V povzetkih urbarjev iz 1480 in 1575, ki jih je objavil Ignac Orožen, Topličnika ni.⁵³

1789–1790

V Habsburških deželah so izvedli davčni popis, imenovan jožefinski kataster. V katastrski občini Topolšica se Tomaž Topličnik (Toplitschneg) pojavi na treh hišnih številkah, 20, 21 in 54. Pod hišno številko 20 v prvi ledini, imenovani Za Toplico, so navedene parcele:⁵⁴ 252 njegova kajža, neizmerjeno; 253, 254 pašnik na Riglu (?); 255 njiva; 256 travnik. Pod hišno številko 21 je bila posest v tretji ledini, imenovani v Grešovju: njive (parc. št. 499, 983, 984, 988, 990, 992), pašniki (982, 982, 983, 991, 994, 995), travnik (985), gozd (993), parcela 986 je bil »*potok Toplica (Töpliz bach), ki se vije med njivami in gre ob prvi ledini proti območju Šoštanj*,« 989 hiša z dvoriščem,

⁴⁹ SI_ZAC/1120 Zbirka fotokopij iz Štajerskega deželnega arhiva Gradec: Urbar in štiftni register gospostva Šoštanj 4, 135, str. 12.

⁵⁰ Ibid, str. 34.

⁵¹ Brezigar, Geološka, 234 ss.

⁵² Prim. Leskovar, Z B. Hacquetom, str. 312: Topolšica se ne omenja; Poles, Opisi, str. 7; Hacquet, Oryctographia, str. 113.

⁵³ Orožen, Dekanat Schallthal, str. 419–434.

⁵⁴ SI AS, Jožefinski kataster Topolšica, str. 136.

neizmerjeno, 996 mlevni mlin z enim pogonom, samo za lastno uporabo.⁵⁵ Potemtakem se Topličnik (vsaj uradno) tedaj ni poklicno ukvarjal z mletjem za druge, za plačilo. Tretjič je naveden Tomaž Topličnik s hišno številko 54; z njivo pri Dobrovniku (889, Dobrovnik je bil kajžar, ki ima v franciscejskem katastru h. št. 39, to je na Lomu), s pašnikom (890) in gozdom (891).⁵⁶

1808

Med letoma 1805 in 1808 sta Jakob Topličnik (1767–1834) in žena Uršula, rojena Widergank (oz. Widerbang, bržčas z bližnje kmetije Biderpark, *1770) stanovala na naslovu Topolšica 21 oziroma 20.⁵⁷

Iz matičnih knjig župnije sv. Mihaela pri Šoštanju⁵⁸ se vidi, da je bila družina Jakoba Topličnika velika, rodilo se je 10

⁵⁵ SI AS, Jožefinski kataster Topolšica, str. 250, 426–430. 996/407 Mahlmül mit 1 Lauer ist blos zur eygene gebrauch.

⁵⁶ SI AS, Jožefinski kataster Topolšica, str. 394. V izvlečku za območje Topolšica je Tomaž Topličnik naveden samo enkrat, pri hišni številki 21, hišnih števil 20 in 54 pa sploh ni. Subreparations Außzug der Gemeinde Topolschitz, str. 11

⁵⁷ Prim. Krstna knjiga župnije sv. Mihaela pri Šoštanju, str. 88: 25. 10. 1805 je Martin Topličnik rojen na naslovu Topolšica 21, str. 103: 18. 1. 1808 pa je Agnes Topličnik rojena na naslovu Topolšica 20.

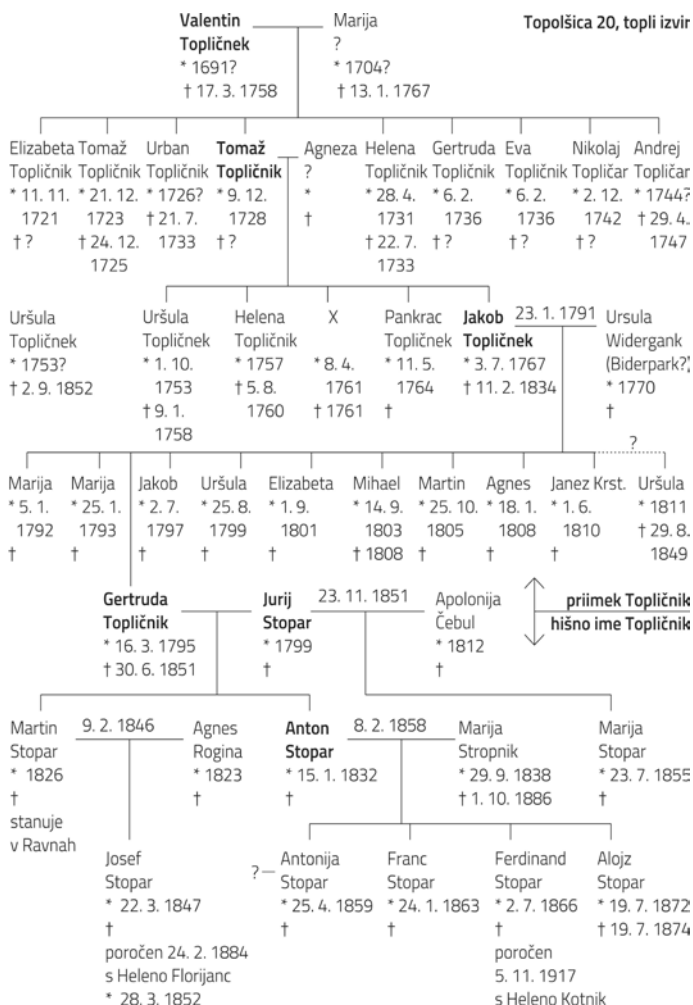
⁵⁸ Matricula online, ŠAM, 258 Šoštanj. Z * so označeni Topličniki in Stoparji, navedeni kot botri ali poročne priče. **Krstne knjige: Topličniki: 1648–1667:** str. 67, 195, 239. 1667–1672: str. 17, 67. **1688–1719:** str. 1*, 11*, 12*, 41*, 44*, 48, 49*, 52*, 54, 66*, 90*, 105*, 114*, 147*, 163*, 199*, 200*, 202, 240*, 271*, 272*, 311*, 330, 332*, 357*, 375*, 377*, 379*, 402*, 423, 435*. **1719–1742:** str. 32, 51*, 57*, 67, 70, 102, 108*, 112*, 129*, 130*, 148, 179*, 193, 260*, 269, 294*, 334*, 338*, 364*, 372. **1742–1757:** str. 82*, 167, 183*, 228*. **1758–1770:** str. 7, 60, 103, 114, 147, 155, 196. 1771–1793: str. 62, 229, 243. **1794–1810:** str. 9, 24, 48, 62, 74, 88, 103, 122. **1838–1853:** / Stoparji: 1853–1867: str. 34, 90, 150, 216. **1868–1885:** str. 74. **1885–1897:** / **1897–1911:** / **1912–1921:** / **Mrliške knjige: Topličniki: 1693–1757:** str. 11, 23, 85, 102, 117, 158, 182, 190, 251, 254, 289, 317, 367. **1758–1770:** str. 1, 8, 27, 58, 77, 89. **1825–1878:** str. 57, 158, 191, 200. **1878–1905:** str. 117. Poročne knjige: **1651–1665:** str. 2. **1653–1702:** str. 29, 68, 71, 93, 110, 115, 119, 126, 140, 147. **1771–1824:** str. 16, 20, 64. **1825–1855:** str. 86, 173. **1856–1886:** str. 10. **1884–1900:** str. 64.

ali 11 otrok: dve Mariji, Gertuda, Jakob, Uršula, Elizabeta, Mihael, Martin, Agnes, Janez Krstnik, morda še ena Uršula. Pred Jakobom sta bila gospodarja njegov oče Tomaž (*1728), poročen z Agnezo, in ded Valentin, (1691?–1758) poročen z Marijo; slednja sta imela 9 otrok. Potem se družinsko drevo prekine, ker nekaj matičnih knjig manjka: najgloblje v zgodovino Topličnikov seže vpis v prvo poročno knjigo: 8. 5. 1651 se je Klemen, sin Mihaela Topličnika, poročil z Elizabeto, hčerjo Mateja Breznika. Ker je bil Klemen ob poroki leta 1651 star vsaj nekaj nad 20 let, bi bil njegov oče Mihael rojen najkasneje v prvem desetletju 17. stoletja in bi utegnil videti škofa Hrena, kako se kopa v njihovi Toplici. Veliko Topličnikovih otrok je pomrlo v zgodnjih letih; če so umrli le en dan narazen, kot Valentinova otroka Urban in Helena, je šlo najbrž za hudo nalezljivo bolezen. Gospodarji Topličnikove kmetije in njihove žene so bili pogosto naprošeni za botre: Jurij vsaj osemkrat, Valentin šestkrat, Marija trinajstkrat, pri čemer je bilo Marij Topličnic veliko in verjetno ni mišljena ista oseba.

V knjigah je priimek Topličnik zapisan kot Topličnik (Topliznik, Toplizhnic, Toplitschnigg), Topličer (Toplizer, Toplizher, Toplitscher), Topličnek (Topliznek, Topliznegk, Toplizhnek, Toplitzhnek, Toplitschnegh) in Topličar (Toplizar); še bolj pestro so pisali ženske oblike: Topličnica (Toplizhinza, Toplizinza), Topličenca (Toplizenza, Toplizensa), Topličličarca (Toplizlizarza), Topličnikinja (Thoplitschnikin), Topličerca (Toplizherza). Lepo vidimo trenutek, ko se je pri hiši zamenjal priimek gospodarja: Gertuda Topličnik (1795–1851), hči Jakoba Topličnika, se je poročila z Jurijem Stoparjem. Topličnik je po tem postalo hišno ime.

1821 Mlinarski mojster Jurij Stopar

V izvlečkih iz protokolov oz. specifikaciji pristojbin mlinarskega ceha v Slovenj Gradcu je »*mlinarski mojster Jurij Stopar, stanujoč na območju Topolšica v šoštanjskem okraju,*« na-

Družinsko deblo Topličnikov po matičnih knjigah in zapisnikih duš.

veden štirikrat: v letih 1821,⁵⁹ 1831, 1832 in 1838.⁶⁰ V tridesetih letih 19. stoletja so bili iz Topolšice v mlinarski ceh včlanjeni še Valant in Blaž Jereb ter Ignac in Anton Ozepek, ki so tudi imeli mline na Toplici. Vseh članov slovenjgraškega mlinarskega ceha je bilo 112 (1832) oz. 111 (1838) in so spadali v okraje Rotenturn, Ležen, Pukštajn, Vitanje, Lemberg, Velenje, Šoštanj, Novi Klošter in Žovnek.

Mlini in mlinarji v Topolšici				
mlin	mlin v Podhrastniku / Sraletov mlin	Kenigov / Kotnikov mlin	Ocepkov / Oreščev mlin	Topličnikov mlin
podatki o mlinarskih mojstrih iz protokolov mlinarskega ceha v Slovenj Gradcu				
1831		86. Walant Jerep v[ulgo] Königsmühle	87. Ignaz Ozepek	89. Georg Stoppar
1832		84. Walant Jerep	85. Ignaz Ozepek	87. Georg Stoppar
1838		84. Blasius Jerepp	85. Anton Ozepek	87. Georg Stoppar
podatki o objektih in lastnikih iz franciscejskega katastra 1826				
stavbna parc. št.	3	31	83	153
hišna št.	72	72	21	20
namen stavbe	mlin in gospodarska stavba	gospodarska stavba	bivalna stavba	bivalna stavba
lastnik	Jerepp Walentin v[ulgo]. Jerepp	Jerepp Blasius v[ulgo]. Jerepp	Ozepek Ignaz v[ulgo] Ozepek	Stapper Georg v[ulgo] Topplitschnig

⁵⁹ Spezifikazion Uieber eingegangenem Jeuengd? Gelden bey der Prifiligirtem Mühlenzunft zu Windischgratz. Von 1.ten Jäner 821. biß letzt dem Xber 821. SI_PAM/0626/004/002/00004.

⁶⁰ Auszug Aus dem Prothokoll der Müllerzunft zu Wgraz, über die bis letzten Dezember 1831 vorgeschriebenen, zum Theil bezahlten zum Theil rückständigen, und zum Theil auch illiquiden Zunftgebühren. SI_PAM/0626, 1831, 1832, 1838.

Mlini na Toplici v prvi polovici 19. stoletja in pečat privilegiranega mlinarskega ceha v Slovenj Gradcu, delna rekonstrukcija R. Poles.⁶¹ Lèva držita mlinsko kolo, nad njim sta »mlinsko železo« (Mühleisen, element, ki prenaša vrtenje s pogonske osi na zgornji mlinski kamen) in plemiška krona.

Posebnost mlinov na Toplici je bila, da so lahko mleli tudi pozimi, saj Toplica ni zamrznila – Kotnikov mlin je imel tedaj menda največ dela.⁶² Izkoriščena je bila torej predvsem gospodarska, utilitarna funkcija toplega vrelca oziroma toplega potoka, ne toliko njegov zdravstvenoturistični potencial.

1823

Leta 1823 je Carl Schmutz v Historično topografskem leksikonu Štajerske zapisal, da potok Toplica (Töplitzbach) v

⁶¹ Odtis pečata v rdeči vosek: SI_PAM/0626 25/59 (1834), odtis preko papirja: SI_PAM/0626 25/76 (1829/30).

⁶² Hazler et al., Mlinska cesta, str.16.

Topolšici žene 4 merčne mline s stopami, 1 žago in en hišni mlin.⁶³

1825

Leta 1825 je bil izdelan franciscejski kataster, po katerem je imel območje toplega vrelca v lasti kmet Jurij Stropar, po domače Topličnik (Stroppar Georg, Topplitschnig), Topolšica, hišna številka 20: imel je dve majhni leseni bivalni stavbi (št. 153 in 157) ter zidane in lesene gospodarske stavbe (št. 154–156).⁶⁴ Mapa⁶⁵ prikazuje manjšo vodno površino, od katere se južno cepi nekaj rokavov potoka, levo priteka hladni izvir, iz stavbe št. 154 pa očitno topli krak – to rumeno pobarvano, torej leseno gospodarsko poslopje bo kopališka stavba. Širše območje okoli vrelca je poimenovano Toplica (Töplitz). Dosti južneje je z drugačno, manjšo pisavo kot Toplica (Toeplitz), poimenovan tudi potok, ki teče skozi Topolšico. Torej moramo ločiti dve različni Toplici: območje okoli vrelca in potok. Stropar – Topličnik je bil lastnik stavb v Toplici, Topolšica št. 20:⁶⁶

št.	opis	kvadratnih sežnjev	kvadratnih metrov
153	stanovanjska stavba	15	53,9
154	gospodarska stavba	15	53,9
155	-II-	20	71,9
156	-II-	300	1079
157	stanovanjska stavba	45	161,8

To pomeni skupaj 215,7 m² stanovanjskih stavb in 5,5-krat več, 1204,8 m², gospodarskih stavb.

Stropar – Topličnik naj bi po seznamu lastnikov zemljišč imel v lasti zemljiške parcele št. 327 in 328, 341–343, 355–357, 818, 1326–1356. Večina parcel je tvorila celek – zaključeno ob-

⁶³ Schmutz, Lexicon 4, str. 198.

⁶⁴ SI AS, k. o. Topolšica, SI AS 177/C/F/C481/s/PT, Seznam stavbnih parcel, str. 9. Abecedni seznam lastnikov zemljišč navaja drugačno domače ime: Golančnik (Golanznik). AS 177/C/F/C481/s/PUA.

⁶⁵ SI AS 177/C/F/C481/g/A05, 5. 4. 2022.

⁶⁶ SI AS 177/C/F/C481/s/PT: Franciscejski kataster, k. o. Topolšica, Seznam stavbnih parcel, str. 9.

močje okoli kmetije, ki je obsegal gozd, travnike in njive, pašnike, pašnike s sadnim drevjem, sadni vrt ter celo vinograd (nad sedanjem dovozom k stavbi Planika). Posest je obsegala 56 oralov in 835 kvadratnih sežnjev, to je slabih 32,5 ha,⁶⁷ torej je bržkone šlo v osnovi za eno hubo, celo kmetijo.⁶⁸

Deleži površin na kmetiji Topličnik, 1826.

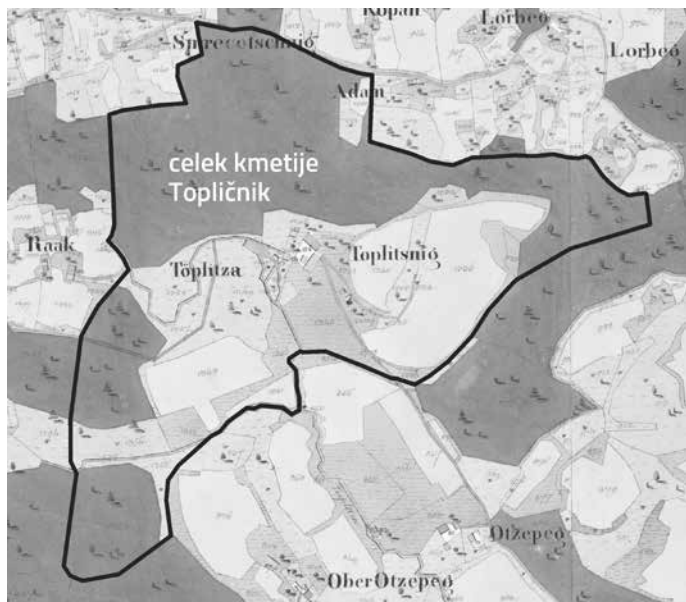
Trdnega kmeta Jurija Stoparja, ki se mu je Topličnik reklo po domače, ne smemo zamenjati s sočasnim kajžarjem Jakobom, ki se je *pisal* Topličnik⁶⁹ (Topplitschnig) in je stanoval na

⁶⁷ SI AS, k.o. Topolščica, SI AS 177/C/F/C481/s/PUA, Abecedni seznam lastnikov zemljišč, str. pdf 21; SI AS 177/C/F/C481/s/PS, Seznam zemljiških parcel, str. pdf 18, 19, 68, 69; Seznam stavbnih parcel, str. 6. Po seznamu parcel so bile parcele 327 in 328, 341-343, 355-357 v resnici v lasti Jurija Mortla - Klančnika (Mörtl Georg / Glanznek), ki je bival na istem naslovu kot Topličnik (Topolšica 20). 56 oralov x 57,55 ara/oral x 100 m²/ar = 322.280 m²; 835 kvadratnih sežnjev x 3,595 m²/kvadratni seženj = 3.001,67 m², skupaj 325.281,67 m²; ha = 10.000 m², torej dobrih 32,5 ha.

⁶⁸ »Huba,« 9. 4. 2022.

⁶⁹ Hudales, Bolnišnica, str. 26.

naslovu Topolšica 46⁷⁰ na pobočju Loma.

Celek kmetije Topličnik po franciscejskem katastru, 1826.

Toplica je bila prostorsko izhodišče Topolšice, njena »os sveta« (axis mundi): lega v prostoru je bila opisana glede na izvir: Nad Toplico, Za Toplico, Pod Toplico.

⁷⁰ SI AS, k. o. Topolščica, Seznam stavbnih parcel, str. 8, parc. št. 138, 139. Danes naslov Topolšica 165.

Ledinska imena v franciscejskem katastru (1825) kažejo, da je bil izhodišče Topolšice topli vrelec – Toplica.

1829 Kačje kopališče

Geolog **Christian Keferstein** je leta 1829 v geognostično-geološki predstavitvi Nemčije opisal Topolšico, kot jo je videl na svojem potovanju skozi Alpe poleti 1828:

*»Dalje severno, eno uro od Šoštanja, je v dolini, ki jo zožajo strme apnenčaste stene, **Kačje kopališče Topolšica** (Schlangenbad Tobolschütz), ki je dobilo ime po številnih kačah, ki se rade zadržujejo v potoku, ki ga ogreje topli vrelec. /.../ Tukajšnji termalni izvir, v katerem izhajajo zelo mnogi mehurčki plina brez vonja, kaže na vrelcu temperaturo skoraj 25 °[1 °Reamurja = 1,25 °C; torej 31,25 °C] in daje v velikem obilju skoraj čisto, kristalno svetlo, modrikasto zeleno vodo. Iz starega okvirja, ki je obdajal vrelec, se sme sklepati, da so ga uporabljali že v rimskih časih.*

[Vskok: zapis v Ilustriranem športnem časopisu povzame Kefersteina, nato pa pravi: »Kamni oboda so razpadli in le ribnik, ki je bil vedno brez snega (stets schneefreier Tümpel), je

kazal na lego izvira.«^{71]}

Sedaj je obod narejen na novo in je urejen precej velik bazen za javno kopanje, vendar pa niso bila tla nikdar pokrita s plohi. Mrzli izviri niso ustrezno odvedeni in kopališče ima le okoli 15–20 stopinj, kar človeškemu telesu zelo dobro dene. Ostale ureditve so tukaj zelo siromašne – prenosna kuhinja, urejena na mizi na prostem. V bližnji okolici manjkajo stanovanja, zato le redki kopalni gostje uporabljajo ta izvir, ki ga v vsakem pogledu lahko enačimo s tistim, ki napaja zelo obiskane toplice v Dobrni, in obžalovati je treba, da je tako lep termalni izvir tako slabo uporabljen. /.../ Tukajšnji izvir izhaja neposredno iz alpskega apnenca, vendar pa tukaj, kot v Dobrni, leži fliš tako v bližini, da morda izvira iz njega ali iz stika obeh kamnin.«⁷²

O bazenu ne izvemo dosti: ker je že na franciscejskem katastru (1825) označen kot stavba, je šlo vsaj za nadstrešnico (lopo).

1832–1837

Na specialni karte Štajerske je bil leta 1832 ob Topolšici narisana tudi potok Toplica.⁷³ Leta 1837 je Topolšico obiskal **Matthias grof Wickenburg - Capello**, deželni guverner Štajerske. Ima posebne zasluge za nastanek term v Bad Gleichenbergu, ki jih je pričel graditi 1834, kjer je v svoji vili preživel poletja in je bil po njem poimenovan »Konstantinov izvir« (Konstantinquelle). Njegova hči je bila grofica Bianca, po kateri se imenuje vila v Velenju. Najbrž bi ta visoki obisk lahko v temeljih spremenil usodo Topolšice, če bi se grof odločil, da bi bila vredna večje pozornosti.

⁷¹ Illustrierte Sport Zeitung, 9. 6. 1901, str. 10: Aus Bädern und Curorte, Geschichtliches aus Bad Topolschitz.

⁷² Keferstein, Teutschland, str. 215–217. Prim. pripombo Šlebinger, Toplice, str. 50.

⁷³ Gal Gallenstein in Schmutz, Neueste Special Karte.

1838–1842

Zgodovinar **Ignaz Orožen** je leta 1838 v Topolšici našel odprt plavalni bazen s slamnato streho na lesenih nosilcih. Lastnik vrelca in okoliških posesti je bil na splošno imenovan Topličnik.⁷⁴

Čeprav Orožen opiše stanje, ki bi moglo trajati že več let, je Jože Curk zapisal, da je bila Topolšica »v graditvi« od 1838: da so jo tedaj usposobili za javno uporabo.⁷⁵ Javno uporabo omenja že Keferstein 1829. Na splošni karti Štajerske iz leta 1842 je kopališče poimenovano Topličnik in opremljeno s topografskim znakom za zdravilna kopališča.⁷⁶

1845

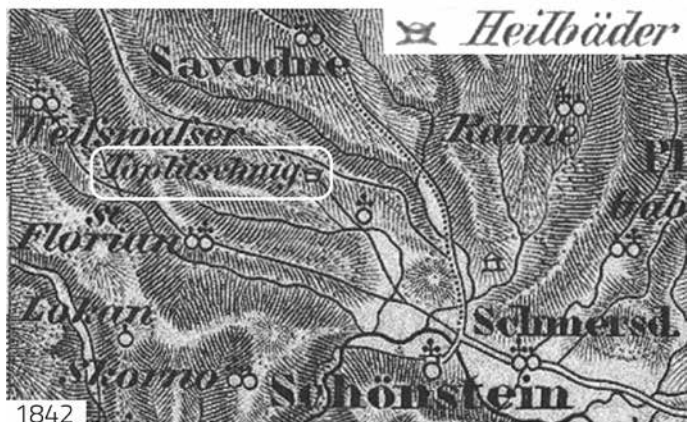
Okoli leta 1845 so nastali odgovori na vprašalnice dr. Georga Götha, ko je zbiral gradivo za statistično topografski opis dežele Štajerske; gradivo je za naš konec ostalo neobjavljeno. Kopije hrani Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU (GT 429.1 1–5). Avtor zapisov za Topolšico se ni podpisal, se pa iz odgovorov vidi, da je poznal tako odgovore za krajevno skupnost Ravne kot za Družmirje, pa tudi urbar gospostva Šoštanj; po značilni pisavi vidimo, da je pisal tudi odgovore za magistrat trga Šoštanj, kjer se je podpisal (GT 413.6 6): Matevž Sajovic (Matheus Sajowitz), sindik, torej vodja občinskega urada. Pravi mdr.:

»Ta krajevna skupnost (Topolšica) se deli na 3 dele: območje hriba Lom, spodnja Topolšica in zavodenjska Topolšica. Območje Lom je strm hrib, kjer leži v ozadju velik gozd šoštanjskega gospostva, [imenovan] Strmina. Na hribu so gorska polja. Živijo največ od dnevnega dela in so bili nekaj premožni, vendar pa so v vrsti let ta hrib Lom nalivi tako sprali, da so izgubljeni vsi vinogradi in le tistih nekaj trt, ki se še vedno vzpenja

⁷⁴ Orožen, Dekanat Schallthal, str. 411.

⁷⁵ Curk, Slovenještajerski, str. 217, 258.

⁷⁶ Schönfelder in Stein, General-Karte, list 4.

Izreza s kart Štajerske z oznako Topolšice in potoka Toplica (zgoraj) in zdravilnega kopališča Topličnik (spodaj).

po drevju,⁷⁷ kaže, da so nekoč tu stali lepi vinogradi; trdijo, da je tu šoštanjско gospodstvo dobivalo 20 startinov desetine, zdaj še ne 10 veder (to je 20-krat manj).

⁷⁷ Po informaciji dr. Jožeta Hudalesa v njegovem sadovnjaku na Lomu trta še vedno pleza po drevju. Gojenje trte na drevju je bilo sicer eden od načinov gojenja trte. Makarovič, Kmečko gospodarstvo, str. 79. Prim. tudi ljudsko izročilo po: Poles, »Dobro jutro,« str. 32.

Hribovci živijo tudi poleti od trgovine s sadjem v Črno na Koroškem (Schwarzenbach) in tako plačujejo svoje davke. Posestva so domala samo gole skale /.../, tla so kamnita in na mnogih mestih zelo ilovnata.

Zavodnjska Topolšica je enaka kakor Zavodnje. Imajo lepe kmetije (Huben) in se ukvarjajo s poljedelstvom, redijo živino in ovce. Proti Lomčanom se imajo za premožne.

Spodnja Topolšica je bolj ravna; tu so dobri kmetje, ki dobro obdelujejo polja in stojijo najboljše.

Nasploh je krajevna skupnost Topolšica oddaljena 2 milji od sedeža okraja Šoštanja in 3 in pol milje od poštne postaje Velenje. Pod hribom Lom izvira izvir, imenovan Topličnikova kopel (Toplitschnig = Bad) – mlačen izvir, ki ga pogosto obiskujejo domačini in okolica. Zdi se, da je ta kopel že od Rimljanov, in mnogi bi v njej radi našli čudežno ozdravitev. Škoda je le, da tega kopališča ne poseduje kak premožnej ali štajerska gospoda – da bi lahko vzcvetelo. Kmetijo s kopališčem bi se dalo dobiti za 3000 goldinarjev. Že v starem urbarju šoštanskega gospodstva najdeš vneseno ime Topličnik (po nemško lastnik kopališča – Bad Inhaber Deutsch), voda je torej starodavna.

Jutra in večeri so zelo jasni in topli.

Tudi gospodje se prihajajo kopat, kot odličniki s Koroške. Le lokal je premajhen, da bi se gostje lahko namestili. Območje je romantično divje, osamljeno, mirno, primerno za kopališke goste /.../

K Topličniku je na novo položena dobra cesta iz Šoštanja, kjer se dnevno tja vozijo gostje, tam je tudi gostilna. Njegova ekcelenca, naš gospod deželni guverner grof Wickenburg, je to kopališče obiskal 11. julija 1837.

Gozdova gospodstva Šoštanj, Strmina in Široko, sta najlepša svoje vrste in bi mogla dajati najboljšo borovino za zelenico, če bi bilo potrebno. Trije mlini so na potoku Toplica, kjer se dobijo tudi lepe postrvi.«

Pomenljiv je zapis, da v mlačnem izviru »mnogi želijo najti čudežno ozdravitev«. Topolški vrelec do zdaj ni bil omejen v povezavi s čudežnimi ozdravitvami.

1851

22. 4. 1851 je **Jurij** (Georg) **Stopar** s pogodbo predal kmetijo komaj devetnajstletnemu **sinu Antonu** (Stopper Anton), po domače Topličniku. Jurijeva žena Gertruda je tisto poletje umrla (30. 6. 1851), isto leto jeseni (23. 11. 1851), še ne pol leta po ženini smrti, pa se je Jurij – zdaj že kot 52-letni preužitar (Auszügler) – znova poročil z Apolonijo Čebul, staro 39 let, in imel čez štiri leta z njo otroka. Starša Apolonije, Matevž in Elizabeta (roj. Borovnik), s Plešivca 36, sta bila že mrtva, Apolonija je bila tedaj »gospodarica (Wirthschafterin) v Šoštanju«.

V zemljiško knjigo⁷⁸ so ob predaji kmetije vpisali na parcelah:

- št. 155: mlin
- št. 156/1: stanovanjska hiša s hišno številko 20 (in sadovnjak), 201 m²
- -II- gospodarska stavba, 1854 m²
- -II- svinjski hlev
- -II- žitna kašča (Getreidekaste)
- -II- les(e)na lopa
- -II- poletna lopa (Sommerhütte)
- 157 kozolec
- 158/5 kopalna hiša

1854

V Leksikonu vseh avstrijskih dežel piše, da je 6 in pol ur od Celja, v Topolšici, ki ji domačini pravijo Topaušca (Topauschza), zdravilno kopališče (Gesundheitsbad), imenovano Toplica (Töplitz), in da tukaj teče potok Toplica (Töplitzbach) in žene 4 merčne mline s stopami, žago in hišni mlin.⁷⁹ Zanimivo je poimenovanje »Topauschza«; če je bil naglas na prvem zlogu, Tópausca, bi bili zelo blizu besedi »tópel« ...

⁷⁸ K. o. Topolščica, okrajno sodišče Šoštanj 110 – Topličnik, hrani Zemljiška knjiga Velenje.

⁷⁹ Raffelsperger, Allegemeines, str. 215, 216, 218.

1857

Leta 1857 je kopališče opisal geolog dr. **Friedrich Rolle**, ki je v Šaleški dolini znan predvsem po opisih lignitnega sloja in tukajšnjih fosilov.⁸⁰

»Akratoterm, toplih izvirov z zelo izdatno vsebnostjo mineralov, ima spodnja Štajerska več, med njimi močno obiskana kopališča Dobrna, trg Laško in Rimske toplice. Drugačno, manj uporabljano in še manj poznano kopališče je Topolšica; povsem neizrabljene pa ležijo mlačne terme Okonine in Zreč. /.../

Ta topli izvir ali ,toplica‘ leži v po njem imenovani občini Topolšica, malo več kot pol ure severozahodno od trga Šoštanj, na vznožju strmo padajočega hriba Lom, ki se dviga nad njo približno 1000 čevljev (visoko); nadmorska višina samega vrelca bi znala znašati nekako 1100 dunajskih čevljev. Pogled na območje je zelo prijazen, nahajaš se v majhni dolinici, skozi katero teče izvirsko bister potoček; na severu se dviga strm, z gostim gozdom poraščen visoki Lom, medtem ko se na jugu dolina navezuje na mehko pokrajino gozdov in travnikov, ki jo poživljajo posamezna razmetana kmečka bivališča. /.../ Vrelec izvira na koncu doline, le kakšnih štirideset korakov od vznožja Loma. V bogati količini dovaja čisto in bistro toplo vodo brez posebnega okusa ali vonja; z njo se hkrati dvigajo tudi mnogi mehurčki plina brez vonja. Preko vrelca je urejena čista in močna lesena lopa, dno bazena pa je tlakovano z deskami. Blizu stoji hiša Topličnika ali oskrbnika kopališča. Kopel kdaj pa kdaj uporabljajo Šoštanjčani, tudi kmetje iz bližnje in daljne okolice si privoščijo tu zdravljenje zoper različne bolezni; mestni kopališki gost pa bi se le težko izgubil sem. Temperatura v bazenu je bila 22 stopinj R., torej nič več kot toliko, kolikor doseže voda Savinje na odprtem celjskem polju med visokim poletjem. Keferstein pravi, da ima vrelec na izviru pravzaprav temperaturo skoraj 25 stopinj R., da ob njem izvira tudi mrzla voda, ki pa ni dovolj odvedena in se toplota kopeli zato zmanjša. V vsakem primeru je nenavadno, da res prav tik ob naši šoštanjski Toplici, oddaljen le nekaj ducatov

⁸⁰ Rolle, Die Lignit-Ablagerung, str. 14: Therme oder Topliza von Topolschitz.

korakov, s konca doline izvira zelo močan mrzli vrelec z le 7 1/2 stopinjami R. Velika bližina obeh izvirov, ki pritekata iz apnenčastega pogorja, vodi do domneve, da se mrzli res zliva s toplim in bi se lahko temperaturo zvišalo z novim, boljšim zajetjem.

Keferstein še omenja, da bi utegnilo biti to – v naših časih tako malo uporabljeno toplo kopališče – znano že v starih časih in tedaj bolj čislano kot danes. Pravi, da se zdi, da je vrelec že dolgo časa v uporabi; iz starega oboda, ki ga je obdajal, so ljudje sklepali, »da je bil uporabljan že v času Rimljanov« (nov obod je nastal kratko pred tem, ko je Keferstein obiskal vrelec). V vsakem primeru si je želeli, da bi bile te, kot tudi dobrnske in druge terme Spodnje Štajerske, v prihodnosti bolj uporabljane.«⁸¹

Leta 1857 je zdravnik, pisatelj in topograf⁸² dr. **Matthias Macher** razvrstil skoraj 130 izvirov zdravilne vode, ki jih je našel na Štajerskem, na tople, hladne, slane, kisle ali z drugimi lastnostmi. Kot tople vrelece je definiral tiste s temperaturo 17–30 °R in jih dalje delil na mlačne in tople. Mlačni (17–24 °R) so bili Grubegg, Einöd, Tobelbad, Plankestein in Topolšica, med njimi je bil samo Tobelbad ustrezno urejen za turiste, Plankestein sploh ni bil v uporabi, ostale pa naj bi uporabljali le domačini. Vroči vrelni so bili Dobrna, Laško in Rimske toplice ter nepomembni izvir pri Trbovljah. Za topolški vrelec je navedel temperaturo 19–22 °R, zapisal, da še ni raziskan in da ga »od nepredstavljivih časov« uporabljajo največ domačini.⁸³ Predstavili so 110 sežnjev (slabih 210 m) ceste proti »kopališkemu kraju« (Badeort) Topolšica.⁸⁴

1858

Lastnik Toplice, mladi gospodar Anton Stopar – Topličnik, se je 8. 2. 1858, sedem let po prevzemu kmetije, poročil s

⁸¹ Rolle, Die warme Quelle, str. 460, 462.

⁸² Ilwof, Mathias Macher, 47 ss.

⁸³ Macher, Uebersicht, str. 796, 797.

⁸⁴ Bericht, str. 39.

6 let mlajšo Marijo Stropnik iz Topolšice, h. št. 4.⁸⁵ V zemljiško knjigo so že pred poroko, 25. 1. 1858, vpisali določila poročne pogodbe, in sicer: za doto (Heiratsgut) 250 goldinarjev, za nasprotno (Widerlage: kar mož ženi pripiše ali zaženi za doto) 250 goldinarjev, 300 goldinarjev za »perifernalije« (premoženje žene, ki ni bilo del njene dote in je bil mož odgovoren za upravljanje⁸⁶) in 50 goldinarjev za jutrnjo (Morgengabe: darilo, ki ga mož da ženi po poročni noči). Po Marijini smrti leta 1886 so se obveznosti prenesle na sinova Franca in Ferdinanda, ki sta se jim pred prodajo kmetije odpovedala.⁸⁷

1860

Leta 1860 je dr. **Matthias Macher** v Medicinsko statistični topografiji vojvodine Štajerske opisal Šaleško dolino in kopališče Topolšica: da leži okraj Šoštanj južno od slovenjgraškega v porečju Pake, da njegovo središče tvori lepa Šaleška dolina, obkrožena z apnenčastimi gorami, da je klima dosti milejša kot v Slovenj Gradcu: da tu že uspeva vinska trta in je vegetacija 8–14 dni hitrejša. Visoke apnenčaste gore dobivajo vse do poletja ob daljših deževjih lahko snežno kapo in pogosto pošiljajo ostre vetrove v dolino, hkrati pa bolje vpijajo sončno svetlobo kot kristalinično prahribovje Pohorja in z njenim izžarevanjem blažijo klimo. Eno uro severozahodno od Šoštanja je kopališče Topolšica, na južnem vznožju hriba Lom. Izvir tega kopališča izhaja na Topličnikovem posestvu iz razpokanih apnenčastih tal in s temperaturo 22 do 25 stopinj R teče v preprost bazen, kjer se temperatura ustali na 19–22 stopinjah R. Uboga lesena koča in kmečka hiša lastnika sta celotna zdravstvena ustanova, ki jo domačini ob plačilu nekaj krajcarjev za vsako kopanje pogosto uporabljajo. Te terme so podobne dobrnskimi in bi jih lahko – če bi odstranili bržčas dotekajočo mrzlo vodo – dvignili na višjo temperaturo. Živahen potok z nižjo temperaturo izvira iz juž-

⁸⁵ Poročna knjiga 1856–1886, str. 10.

⁸⁶ »Paraphernalgut,« 30. 5. 2022.

⁸⁷ ZK, Topličnik, C, št. 1–4.

nega pobočja Loma, še ne 100 sežnjev od toplega kopališča v Topolšici. Na severni strani hriba naj bi bila ob potoku Pečovnica (sedaj zadelana) odprtina (blizu male kovačnice, po domače Mazej (Massai)), skozi katero bi se potok lahko izpustil /.../.⁸⁸

1862

Povéden je zapis v knjigi o toplih vrelih in zdraviliščih Avstrijskega cesarstva in gornje Italije: »*Topolschitz, slovensko Topolšica, prim. tudi Topolshiz, Topauschza, Töplicz, Toplica, Teplicnik – razpršena vas s 85 hišami, 350 slovenskimi prebivalci; 1/4 ure stran zdravilišče pri Topolšici, Töplicz-Topolschitz – z 1 gostilno, v gorski dolini, uporabna samo lokalno; 1 železo vsebujoči žveplov vrelc (eisenhältige Schwefelquelle), 19 °R (predhodno toplejši, ampak zmešan z nekaj hladne vode), zelo izdaten; kopel za vse telo (Vollbad) iz lesa.*«⁸⁹ Zdravilišče se je torej imenovalo Toplica pri Topolšici. Slovenski pravnik in zgodovinar Avgust Dimitz je v Sporočilih zgodovinskega društva za Kranjsko objavil povzetke iz koledarjev škofa Hrena, mdr. tudi poročilo o njegovem kopanju v Topolšici leta 1617 z vladarjevim dovoljenjem.⁹⁰

1863/4 Topolšica prvič kot javno zdravilišče

Carl Reichert pravi: »*Nedaleč od Šoštanja najdeš v občini Topolšica močan topel mineralni vrelc.*«⁹¹ Določili so točno nadmorsko višino »Topličnikovih term«: 1154 dunajskih čevljev.⁹²

⁸⁸ Macher, Mathias: Medizinisch-statistische Topografie des Herzogtumes Steiermark. Graz 1860, str. 523, 525, 526.

⁸⁹ Härdtl, Die Heilquellen, str. 405. Gl. tudi: Adreßbuch, str. 291.

⁹⁰ Dimitz, Historische Notizen, str. 28.

⁹¹ Reichert, Carl (1863-1864). Album, Steiermarks sämtliche interessante Schlösser, Burgruinen, Städte, Märkte, Kirchen und Klöster enthaltend / Einst und jetzt.

⁹² Zollikofer in Gobanz, Höhenbestimmungen, str. 36.

Časopis Tagespost je jeseni poročal: »Našo prijateljsko skupino kopališč Laško, Rimske toplice, Dobrna in Topolšica pri Šoštanju so letos gostje tako množično obiskovali, kot še nikoli. /.../ Še sedaj toplice ne samevajo, nekaj gostov je v Dobrni, 7 v Topolšici in v kopališču Franca Jožefa pri Laškem še 16. /.../ Topolšica pri Šoštanju s svojim mlačnim vrelecem je letos prvič nastopila kot javno zdravilišče (öffentliche Kuranstalt), čeprav so jo že poprej pogosto obiskovali v bližini stanujoči bolniki in s Koroške. V suhih letih je voda teh term zelo prijetno topla, podobno kot v Tobelbadu (19 do 22 °Reamurja). Lega tega zdravilišča je zelo prijazna, ljubka hribovita pokrajina in lepa Šaleška dolina v bližini. Želeti bi si bilo, da bi bilo bolj znano in bolje urejeno.«⁹³ Leto kasneje, 1865, je Celovški časopis poročal, da toplice v Topolšici ne nudijo nobenega udobja in čakajo na mecena.⁹⁴

1866 Topličniku so njegove njive in travniki dosti zanimivejši kot celotno kopališče

Dr. **Matthias Macher** je vključil Topolšico v članek »Izlet v štajerske toplice«. Povzel je dr. Rolleja, da je stanje nekoliko, a ne bistveno boljše kot pred 28 leti: da je preko vrelca čista in močna lesena lopa in bazen je po tleh podeskan, ob izviru stoji »za slovensko kmečko bivališče v vsakem primeru prav čista hiša Topličnika ali kopališkega oskrbnika (Badewithes)«. Povzame ustaljene podatke, opiše udobne vozne poti v terme: iz Celja in Dobrne preko Velenja, iz Žalca in Braslovč skozi Velenje in sotesko Penk, iz Črne na Koroškem preko Šentvida, Zavodenj in Šoštanja. Zaključí: »Vsekakor si je želeli, da bi to kopališče prav kmalu prešlo na lastnika, ki bi ga razumel in bi ga zmozel povzdigniti v dostojno zdravilišče, da bi se moglo postaviti v lepo verigo naših aktratoterm.«⁹⁵

⁹³ Tagespost, 13. 10. 1863, str. 4.

⁹⁴ Klagenfurter Zeitung 22. 7. 1865, str. 4.

⁹⁵ Macher, Ausflug, str. 1.

Leta 1866 je o izkušnji v Topolšici pisal kopališki gost **Joseph Karl Hofrichter**, kasneje c.-kr. notar iz Slovenj Gradca,⁹⁶ ki se je prepričal o odličnosti kopalne vode ter trdovratnosti lastnika. Po kemični analizi naj bi voda vsebovala: ogljikovo kislino, klornatrij, žveplo in apno ogljikove kisline; naj bi bila nekoliko bazična in naj bi se zato ob njeni uporabi gibali. Čeprav je lastnikovo domače ime Topličnik (Toplitzer), torej povezano s toplo vodo, piše Hofrichter, pa so mu njegove njive in travniki dosti zanimivejši kot celoto kopališče, zato bi bilo nujno, da bi prišlo kopališče v strokovne roke: kdo bi namreč bival v lesenih »zaporniških celicah« (Bleikammern) nad bazenom ali kdo bi lahko sam skrbel za hrano in pijačo? Vino, ki ga je prinesel Topličnik iz lesene lope, je bilo sicer čisto znosno, voda je odlična, gosti pa so si morali jedačo prinesiti s seboj. Topličniku se tudi ni zdelo potrebno ločiti toplih in hladnih izvirov: »*Kar je bog združil, naj človek ne ločuje!*« – to se je Hofrichterju zdelo »*trajnostni primer slovenske brezbržnosti*«. ⁹⁷ Omemba podstrešnih sob priča, da je odprto leseno lopo za kopanje že nadomestil zaprt zidan bazen. Ignaz Orožen sicer piše, da naj bi Topličnik že v petdesetih letih dal pozidati majhno kopalno hišico s precej prostornim bazenom in urediti nekaj sob za obiskovalce, tako da bazena niso uporabljali več le domačini iz okolice, ampak tudi obiskovalci iz okolice Slovenj Gradca in s Koroške. ⁹⁸

1868

Profesor in domoljub **Josip Šuman** je opisal Topolšico v opisu slovenske Štajerske: »*V srenji Topolšici 1/2 SZ od Šoštanja na Topličnikovem zemljišču so Toplice 1154' R Toplica izvira iz apnenika, visokega hriba Loma 22 ° do 25 °R. gorka in Topličnik jo zbira v svojem kopališču, kjer je 19–22 °R. topla, po leti se hodi tja kopat Šoštanjska gospoda, pa tudi z Slovenj Gradca, Belaka, Celovca to kopelo ljudje obiskujejo. Toplica se pri Puherju v Pako izliva. Ravno zraven Toplice kake 100 sežnjev od kopele*

⁹⁶ Mittheilungen 1883, str. V.

⁹⁷ Hofrichter, Arabesken, str. 74, 75.

⁹⁸ Orožen, Dekanat Schallthal, str. 411.

izvira iz Loma mrzel potok. Na severni strani Loma pa je pri potoku Pečovnici blizu Masajeve kovarne (Mazejeve kovačnice) zdaj zadelana luknja, skozi katero se potok lahko napušča, in kadar se napusti, pride voda jegova pri omenjenem potoku na svetlo. / Toplice pri Šoštanju. Toplica izvira pod Lomom 19–22 °R. topla, še dalje ni preiskana, kopela [kopel] se rabi že od davnih časov.⁹⁹« Topličnik oz. Toplica v Topolšici je navedena v krajevnem leksikonu Nemčije.¹⁰⁰

1869–1871

Po ljudskem štetju na silvestrovo 1869. leta je bilo v Topolšici 106 hiš in 638 prebivalcev, od tega 303 moški 335 žensk. Skupaj z Zavodnjami in Šentvidom je Topolšica tvorila krajevno občino Topolšica (Orts-Gemeinde Topolschitz).¹⁰¹

Ko je Lovrenc Vošnjak 1872 sestavljal kroniko župnije sv. Mihaela pri Šoštanju, v katero je spadala Topolšica, je zabeležil: »Topolšica 20, Anton Stopar, hišno ime Topličnik, pred zemljiško odvezo podložnik šoštanjske gosposke,« njegov sosed (kamor se bo kasneje tudi razširilo zdravišče) pa je bil: »Topolšica 8, Gregor Hrastnik, hišno ime Ocepek«, tudi nekdanji šoštanjski podložnik.¹⁰²

1874

Tega leta naj bi – tako trdi množica publiciranih zapisov in spletnih strani – »dva dunajska zdravnika« odkupila zdravični vrelec, kar naj bi bilo razvidno iz zemljiških knjig.¹⁰³ Ta dva »dunajska zdravnika naj bi bila dr. Bertche in dr. von

⁹⁹ Šuman, Zemljopisne razmere, str. 37, 76.

¹⁰⁰ Rudolph, Orts-Lexikon, str. 4614.

¹⁰¹ Orts- Repertorium des Herzogthums Steiermark, auf Grundlage der Volkszahlung von 31. dez. 1869 bearb. von der stat. Centr. Comm., Graz, 1872, str. 130.

¹⁰² Vošnjak, Liber memorabilium, str. 238, 239.

¹⁰³ Hudales, Moj kraj, str. 16; Hudales, Bolnišnica, str. 31; »VisitSaleska,« 16. 6. 2022; »Šoštanj.si,« 16. 6. 2022.

Huttern.«¹⁰⁴ Dr. Bertsche (*1872) je bil pravnik, ne zdravnik. Leta 1874 je bil star dve leti. Bil je Švicar, na Dunaju je imel le začasno prebivališče.¹⁰⁵ Dr. pl. Huttern je leta 1874 morda šele začel študirati medicino, če je bil leta 1879 še študent.¹⁰⁶ Iz zemljiške knjige je razvidno samo, da je bila tega leta Ocepkova posest vpisana v zemljiško knjigo: 13. 6. 1874, ko jo je kupil Jožef Hrastnik.¹⁰⁷ Kaže, da je ta letnica zapeljala pretekle raziskovalce zgodovine zdravilišča na misel, da sta že takrat kmetijo kupila »dva dunajska doktorja«. Leta 1874 se – kolikor kaže – primarni viri – ni zgodilo nič, kar bi bilo bistveno za razvoj kopališča. Vrelec je bil v lasti Topličnikov do 15. 2. 1891.¹⁰⁸ Zapisi iz časa pred 2. svetovno vojno te legendarne epizode ne omenjajo.

1881

Mihael Vošnjak je v Südsteirische Post objavil podlistek »Šaleška dolina in kopališče Topolšica«, v katerem je kopališče označil za »neprepoznani biser Šaleške doline« in »pepelko med štajerskimi kopališči«. Opisal je dostop: po železnici do Celja, po državni cesti Dunaj–Trst do odcepa nasproti dvorca Novo Celje, čez Šentjanž na Vinski Gori in mimo trga Velenje skozi vso Šaleško dolino.

»Ločena od dejanske Šaleške doline vijuga cesta ob Topličnikovem potoku dalje, mimo ljubko ležeče cerkve sv. Jakoba do vznožja /.../ hriba Lom, kjer se turistu skromno razkrije toplo kopališče Topolšica: levo dolgo gospodarsko

¹⁰⁴ Špegel, Zgodovina, plakat 2.

¹⁰⁵ SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, 504, zbirke listin 1899, št. 1053: Kupna pogodba med dr. Gustavom pl. Hutternom in dr. Conradom Bertschetom za polovico termalnega kopališča in ustanove za vodno zdravljenje Topolšica.

¹⁰⁶ Morgen-Post, 26. 4. 1879, Neue Freie Presse, 19. 4. 1879.

¹⁰⁷ Stara zemljiška knjiga, sodni okraj Šoštanj, k. o. Topolšica, zk vložek 25: Oceppek, list B, vpis št. 1: Auf Grund des Kaufvertrages vom 13. Juni 1874 wird das Eigentumsrecht für Josef Hrastnig einverleibt.

¹⁰⁸ Stara zemljiška knjiga, sodni okraj Šoštanj, k. o. Topolšica, zk vložek 110: Topličnik, list B, vpis št. 2.

poslopje, desno pritlična hiša posestnika kopališča s preprosto stebriščno predzidavo, dalje še eno manjše gospodarsko poslopje in v podaljšku dvoriščnega prostora, med omenjenima stavbama, kopališka hiša (Kurhaus). Zdaj pa, prijazni turist ali lepa turistka, nekaj o označbi »kopališka hiša«. Kajti dasi je ta »kopališka hiša« izdelana v skromnih dimenzijah, je vendarle lahko tako poimenovana, kajti v njej sta dva prostorna kopalna bazena s potrebnimi sobami za oblačenje in nekaj sobami za namestitvev kopaliških gostov z zelo skromnimi zahtevami. Temperatura vode za kopanje znaša v bazenu poprečno 23 °R, voda je povsem bistra, brezbarvna in brez posebnega okusa. Izviri, ki napajajo kopališče, dajejo 40 kubičnih čevljev vode v minuti in zdi se nedvomno, da je ob toplih vrelih tudi mrzel, in ko bi slednjega povsem oddvojili, bi temperatura vode zagotovo dosegla tisto v kopališču Dobrna, s katero bi se mogla Topolšica potem kosati. Kakšnih 20 sežnjev severozahodno od kopališke hiše izvira iz tal več močnih izvirov z dragoceno, kristalno bistro mrzlo vodo s stalno temperaturo 7–8 °R. /.../ Kopališče Topolšica smemo razvrstiti med tako imenovana nevtralna topla kopališča – podobno kot kopališča v Dobrni, trgu Laško in Rimskih toplicah. Ko bi prišla v roke pametnega posestnika, ki se ne bi ustrašil finančnih žrtev, bi se utegnila kmalu zelo razviti, kajti ob toplem kopališču bi se lahko razvilo tudi hladno kopališče /.../ V sedanji primitivni obliki pa kljub številnim dražem pokrajine z dobro vestjo ne bi mogel priporočiti, da bi gostje tam bivali, je pa nadvse prijeten izletniški cilj za počitnikarje, nastanjene v Šoštanju /.../«¹⁰⁹

Če bi torej povišali temperaturo vode, bi se Topolšica lahko kosala z Dobrno, kjer so bile tedaj že povsem razvite toplice z množico objektov.¹¹⁰

1883

Topolšica je bila zajeta v seznam klimatskih zdravilišč, morskih kopališč in hidropatskih ustanov v Bradshawovem

¹⁰⁹ Vošnjak, Schallthal, str. 3 ss.

¹¹⁰ Počivavšek, Oaza miru, str. 514.

»Slovarju mineralnih vod«: »Topolšica, Avstrija, Štajerska, pri Šoštanju: indiferentna voda, 80 °F. Ureditve so nekoliko zastarele, vendar je namestitev dobra in lega zelo ugodna.«¹¹¹ »Nasveti za kopalce« v tem slovarju mdr. priporočajo, naj družinski zdravstveni svetovalec izbere lokacijo, najprimernejšo za svojega pacienta, ga opremi s sprejemnico za tamkajšnjega zdravnika in izbere tudi pravi del leta, saj topli meseci za nekatere niso najprimernejši. Poleg kopanja je pomembno tudi sončenje, pa pred- in po-terapije, higiena, živalska ali rastlinska dieta, močno ali lahko vino; vaje, masaže in gimnastika krepijo apetit in prebavo terboljšajo spanje. Pri tabeli zdravnikov sta navedeni njihova zimska in poletna lokacija. Topolšica je bila omenjena kot »toplica pri Šoštanju«.¹¹²

1885

Josef Andreas Janisch je v Topografsko-statističnem leksikonu Štajerske kopališče v Topolšici podrobno opisal:

»Topolšica (slovensko Topovšca), krajevna in katastrska občina sodnega okraja Šoštanj; krajevna občina obsega tri katastrske občine: Zavodnje, Topolšica in sv. Vid, skupaj 5415 oralov (3113,625 ha), 194 hišami in 1145 dušami (561 moških, 584 žensk). Katastrska občina Topolšica spada delno pod župnijo sv. Mihaela pri Šoštanju, delno pa pod Zavodnje, ima svojo enorazredno ljudsko šolo, obsega 2031 oralov (1167,825 ha), 106 hiš in 638 duš (303 moški, 335 žensk). Občino v največji meri pokrivajo hribi, največji je Lom; južneje, kjer občina preide v Šaleško dolino, je manjša ravnina. Tukajšnja podružnična cerkev je posvečena sv. Jakobu. Potok Toplica ali Topolški potok teče skozi območje od severa proti jugu, razen njega tečeta tu še potoka Strmina in Pečovnica. Kot industrijsko podjetje omenimo pridobivanje pepelike (bukovega pepela). – V skromni soteščici v majhnem kotu na južnem pobočju apnenčastega hriba Lom, na razširitvi na levem bregu topolškega potoka, leži

¹¹¹ Bradshaw, B.: Dictionary of Mineral Waters, Climatic Health Resorts, Sea Baths and Hydropathic Establishments. London, 1883, str. 283.

¹¹² Slovenec, 12. 10. 1883, str. 3.

kopališče (Heilbad) Topolšica s svojim majhnim zdraviliščem (Curanstalt). Slednje sestoji le iz ljubke kmečke hiše, ki ima stopnišni izzidek, okrašen s stebri, večih gospodarskih stavb in kopališča (Badhaus), pod senčnim drevjem so mize in klopi. Med stavbami je precejšnje dvorišče. Kopališče je zidano, ima prostoren odprt hodnik z dvema približno enako velikima kopalnima bazenoma, štiri predsobe in štiri podstrešne sobe za kopališke goste nad njimi. Prvi bazen je namenjen kopališkim gostom, meri 8,5 m v dolžino in 7,6 v širino in je 1,3 m globok. Tako ima površino 204,77 m (prav: 64,6 m²) in je v njem 819,07 (prav: 83,98) kubičnih metrov vode. Tla bazena so lesena. Iz njih izhaja topli vrelec v vencu odprtin, ki – oddaljene med seboj nekako 32 cm – obsegajo površino 2,8 kvadratnega metra. Vidi se, kako se iz teh odprtin vrtinči voda s številnimi velikimi mehurji. Lovilec pare vodi dvigajočo se vodno paro skozi streho. Dostop je zagotovljen po udobnih stopnicah iz dveh slačilnic (Auskleidekammern) in pogled v bazen je možen le s teh stopnic. Drugi bazen, imenovan »kmečka kopel« (Bauernbad), je urejen prav tako, kakor prvi, od katerega dobiva dotok, in enake velikosti; le predsobe so nekoliko manjše, ker vmes poteka stopnišče v sobe za goste. Uporabljajo ga predvsem sosednji prebivalci in reveži. Vrelec naj bi izvirjal na dvorišču med stanovanjsko stavbo in kopališčem, obzidan naj bi bil s kamnom in speljan v prvi bazen. Najbrž sestoji iz večih izvirov, med katerimi so tudi hladni, kajti dotok naj bi bil tako močan, da se oba bazena napolnita v uri in pol. Dovajajo torej bistveno večjo količino vode v določenem časovnem obdobju kakor v termah Dobrna, Rimskih toplicah in Laškem (Franz Josefs-bad). Temperatura vode znaša 23–24 °R. Ko bi hladne izvire speljali stran, kar bi bilo zelo koristno in ne bi preveč vplivalo na količino vode v toplicah, bi se mogla temperatura zagotovo povzpeti na 26–27 °R. Voda je povsem bistra, brez vonja in barve, brez posebnega okusa, na občutek mehka in nekoliko milnata in ne ustvarja opazne usedline. Od točke izliva kopalne vode v Topolški potok dalje je ta v vsem svojem nadaljnjem toku preraščen s trsjem in prekrit z zelenimi algami. Kot posebno znamenitost je omeniti, da nekako 50 korakov zahodno od kopališča na obeh bregovih potoka izvirajo

trije močni hladni gorski izviri in ponujajo izvrstno bistro pitno vodo. Prvi doteka, zasnovan kot živa fontana, nekaj korakov z leve obale s precejšnjim vodnim tokom in ima temperaturo 8 °R, oba druga mu izvirata nasproti na desni obali, v tolmunu samega potoka, s temperaturo 7 °R, s kar trikrat večjo izdatnostjo in podvojita vodnatost potoka. Zanimivo je kroženje vode, ki izgleda zavajajoče podobno dvigajočim se mehurčkom in se počasi izgublja v nadaljnjem toku potoka. Edina doslej izvedena analiza je pokazala, da izvir razen manjše vsebnosti proste ogljikove kisline in nekaj natrijevega klorida vsebuje žvepleno in ogljikovo kislino apno. Ta preiskava, dasi na vsak način nepopolna, nakazuje, da je Topolšica tudi kemično gledano podobna izvirom v Dobrni, Rimskih toplicah in Laškem, še posebej, ker ima tudi enake fizikalne značilnosti. Glede zdravilne učinkovitosti, pa tudi temperature, bi znala biti v sredini med termami Tobelbad in Dobrna. O tem je le malo ugotovitev, čeprav kopel že od davnih časov uporabljajo domačini, v novejših časih pa jo tudi tu in tam obišče kakšen tujec. Največjo oviro hitrejšemu razvoju predstavljata več kot primitivna nastanitev in oskrba pri kmečkem posestniku, po domače Topolšniku ali Topličerju, zato se tujci največkrat raje odločajo za bivanje v dobre pol ure oddaljenem trgu Šoštanj. Vseprošen primanjkljaj udobja je vendarle nekoliko odškodovan z ljubko lego zdravilišča in dražljivo in romantično okolico. Podoba visokega Smrekovca v zahodnem ozadju in z romarsko cerkvijo sv. Križa okronan Oslovski vrh pred njim tvorita ljubko dopolnitev krajinske slike. Zanimivi izleti so: skozi romantično sotesko Penk v Savinjsko dolino in proti Mozirju, v dolino Rečice in Solčavsko pogorje, predvsem pa na Goro Oljko zaradi lepega, bogatega razgleda vsenaokoli, slednjič do znamenitih jam v Skornem, Vranje peči in v Penku.«

Kopališče je opisal Ignaz Orožen v zgodovini dekanije Šaleška dolina v okviru zgodovine Lavantinske škofije.¹¹³

¹¹³ Orožen, Dekanat.

1889 Najcenejše kopališče na svetu

Jeseni leta 1889 sta časopisa Domoljub in Slovenski gospodar poročala, da je kopališče oziroma »*toplico Topolšica pri Šoštanju*« kupil g. **M. Klinger**, uradnik na pošti v Trstu, menda za 10.000 goldinarjev.¹¹⁴ Letopis c.-kr. avstrijskih civilnih državnih uslužbencev za 1880 navaja Moritza Klingerja kot nadzornika blagajne glavne pošte (Hauptpost-Cassa-Controlor) na poštni direkciji za Trst, obalo in Kranjsko v Trstu.¹¹⁵ Klingerja ne najdemo med lastniki v zemljiški knjigi. V članku »Šoštanj kot prihodnje letovišče« so zapisali, da »*je dobre pol ure od mesteca tudi krasno kopališče, ki privablja staro in mlado z vseh krajev z ozdravljajočimi termami, še bolj pa s poceni nastanitvijo. Kajti najcenejše kopališče sveta je vendar Topolšica s termalno vodo, ki izvira izpod hudičevega hriba.*« Hrib Lom so opisali kot »*z jamami bogat hudičev hrib*« (grottenreichen Teufelsberg Lom).¹¹⁶ Topolšica naj bi veliko obetala.¹¹⁷

1890

»*Spodnještajerska kopališča. Iz Šoštanja nam pišejo: V kopališču Topolšica, ki je od tukaj oddaljeno le tričetrt ure, bi se smela živahno začeti letošnja sezona, kajti kljub manj ugodnemu vremenu se kopališki gostje množijo iz dneva v dan. Terme, ki imajo temperaturo triindvajset do šestindvajset stopinj R, se prav odlično obnesejo pri revmatizmu in boleznih kože, ker pa je kopališče obdano z vencem gozdnatih gora in ima mil, z ozonom bogat zrak, se priporoča tudi kot zračno zdravilišče (Luftcurort). Restavracija je v dobrih rokah, kuhinja, klet in postrežba izpolnijo vse želje, kar pa se tiče ugodne cene, Topolšice ne doseže nobeno drugo kopališče.*«¹¹⁸ Poleg tople vode so torej začeli propagirati celostno, t. i. »terapevtsko pokrajino«, ki je

¹¹⁴ Domoljub, 3. 10. 1889, str. 185; Slovenski gospodar, 5. 9. 1889, str. 286.

¹¹⁵ Der Staatsbeamte, str. 243.

¹¹⁶ Südsteirische Post, 4. 9. 1889, str. 1, 2; Südsteirische Post, 12. 5. 1897, str. 4.

¹¹⁷ Südsteirische Post, 4. 9. 1889, str. 2.

¹¹⁸ Deutsche Wacht, 8. 6. 1890, str. 3.

omogočala novo zdravo življenje v naravi.¹¹⁹

Josip Vošnjak je zapisal: *»Četrť ure od trga (Šošťanj) oddaljeno izvira izpod strmega Loma topla voda – Topolščica, kamor se radi kopat hodijo zdravi in bolni ljudje iz bližnje okolice. Če se bode gradila železnica iz Celja do Šošťanja, utegnejo tudi v Topolščicah sezidati velika poslopja, kakoršna so v bližnji Dobrni, in v sedaj tihi dolinici bode po leti šumelo od tujih gostov.«*¹²⁰ Napovedujoča se gradnja železnice je torej povečala vrednost topolške toplice: poslovna priložnost, ki jo je bilo treba zagrabiti.

1891 Kopališče »v plenicaħ«, kjer si gostje sami lovijo postrvi

15. 2. 1891 je bil v zemljiško knjigo vpisan nov lastnik Topličnikovega posestva in takoj je v časopisih že pisalo, da je kopališče Topolščico odkupilo **Varčevalno in posojilno društvo Šaleške doline v Šošťanju** (Schallthaler Spar- und Creditverein in Schönstein),¹²¹ ki naj bi sicer po mnenju nekaterih *»za turizem naredilo skoraj toliko kot nič«*, po mnenju drugih pa so se kar najbolj potrudili, da bi ustrezno uredili kopališče in dovozno cesto.

Ustanovitelji denarnega zavoda so bili nemško usmerjeni; zavod je nastal v prejšnjem letu, 1890, kot odgovor na delovanje slovenskih hranilnic. Z visokim pristopnim deležem so želeli omejiti članstvo na premožne šošťanjske tržane.¹²² Statut družbe je bil sprejet 20. septembra 1890 (le pol leta pred nakupom topolškega kopališča), v vodstvu so bili: Franz Woschnagg – predsednik, Johann Mak – namestnik predsednika

¹¹⁹ Stacher, *Sublime Visionen*, str. 81 ss.

¹²⁰ Vošnjak, *Ti očeta*, str. 18.

¹²¹ *Deutsche Wacht*, 22. 02. 1891, str. 6. Navaja tudi: *Illustrierte Sport Zeitung*, 9. 6. 1901, str. 10: *Aus Bädern und Curorte, Geschichtliches aus Bad Topolschitz*.

¹²² Videčnik, *Denarnišťvo*, str. 37.

in blagajnik, Mathäus Skasa – nadzornik, Hans Woschnagg in Wolf Orel – knjigovodji, Michael Breznik, Johann Schnarner in Paul Mak – odborniki. V nadzornem odboru so bili dr. Hanns Lichtenegger, Franz Skasa, Johann Reisp in Michael Tischler.¹²³

Kupno pogodbo s kmetom Antonom Stoparjem, posestnikom kmetije in kopališča (Grund und Badebesitzer), so podpisali gospodje Franc Woschnagg, Matevž Skaza in Mihael Breznik po odločitvi generalne skupščine društva 10. februarja 1891 – pogodba je bila podpisana 5 dni kasneje. Predmet nakupa sta bili nepremičnini na zemljiškoknjžnih vložkih št. 110 in 111 katastrske občine Topolšica, z vsemi pripadajočimi pravicami, vsemi tamkajšnjimi stavbami in kopališčem, brez izjeme kakšnih parcel ali delov posestva, za 10.000 goldinarjev. Pol so plačali takoj, pol pa obljubili do mihelovega 1891. Prejšnji lastnik je lahko posest uporabljal še do jurjevega 1891, vključno s potrebnim lesom za kurjenje in senom.¹²⁴ Po zemljiški knjigi ni bilo Topličnikovo posestvo ob prodaji z ničimer obremenjeno.

**SCHALLTHALER SPAR- UND
CREDIT-VEREIN
IN SCHÖNSTEIN
REGISTRIERTE GENOSSENSCHAFT MIT
UNBESCHRÄNKTER HAFTUNG**

*Žig Varčevalnega in posojilnega društva Šaleške doline v
Šoštanju [SI_ZAC/0621, 1891, dn. št. 884].*

Oglas iz tistega časa: »Idilično ležeče kopališče Topolšica ima pred ostalimi letovišči prednost – odmaknjenost. Svež zrak, še bolj sveža izvirna voda in primitivno izdelane terme so čisto posebne prednosti tega letovišča, ki bi – če bi bilo poznano v širših krogih – moralo imeti velik obisk.«¹²⁵ Nastanitev naj bi

¹²³ SI_ZAC/0610/006/001 Zadružni register I., fol. 130.

¹²⁴ SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, 486, zbirke listin 1891, št. 884: Kupna pogodba med Antonom Stoparjem in družbo Schallthaler Spar und Credit Verein in Schönstein za nepremičnino z. k. vl. 110 in 111 k. o. Topolšica.

¹²⁵ Grazer Tagblatt 17. 8. 1893, str. 6.

bila cenejša kot v večini drugih kopališč, v restavraciji pa kar najbolje poskrbljeno za dobro kuho, izvrstne napitke, čistost in solidno postrežbo.¹²⁶ Zgrajena je bila železnica Celje–Velenje. Železnica je skrčila razdalje in Topolšica, za katero je dotlej veljalo, da leži »pri Šoštanju«, je kmalu dobila prilastek »pri Celju«.

1892

Časopis Deutsche Wacht je avgusta 1892 poročal o Topolšici:

»Bralec si pod »Kopališče« Topolšica ne sme misliti zdravilišča, ki odgovarja vsem zahtevam udobja. Nasprotno, prav v preprostosti in naravnosti, ki tu vse obdaja, je čar. Najprej stoji ob cesti šolsko poslopje, nato človek zagleda kopališko hišo, v kateri je skupen bazen za kopanje, najdlje je pritlična novogradnja s sobami za obiskovalce in gostilna, kjer se skrbi za kopališke goste. Topli vrelec ima temperaturo 25 °R in je zato kopel zelo osvežilna, nato moraš po navodilih strokovnjaka na sprehod v naravni park ob kopališču, v katerem je tudi nekaj idiličnih počivališč, kot npr. »Julijino počivališče« in druga.

*Ob prihodu mi je takoj ugajalo toplo, pristrčno vzdušje majhne, a domačne kopališke družbe /.../. Nenavadno – bili so skoraj v celoti Celjani, da se je v popolnosti dokazal izrek enega od gostov, da je **Topolšica kolonija Celja**. Eden od kopalcev je prostovoljno sprejel mesto glavnega kuharskega mojstra in izboljšal rahel primanjkljaj kuhinje – pripravljal je same specialitete; spet drugi gospodje so šli z uspehom loviti postrvi in prinesli nekaj lepih kosov; in ko so bile tako na mizi vse dobrote, je prijazna ženska roka pripravila še nekaj močnatih jedi. Ob lepem vremenu so gostje ostajali ves dan zunaj, zvečer pa so šli v tako imenovani »zdraviliški salon«. Gotovo si bralec ob tem predstavlja veliko, lepo okrašeno dvorano z glasbo. Daleč od tega! Nič posebno velika soba z apnenim beležem in majhnimi okni je vse, kar kopališki gostje poimenujejo s tem visokozvenečim imenom. Pa vendar se človek tukaj pogosto bolje zabava*

¹²⁶ Deutsche Wacht, 24. 5. 1891, str. 5.

kot v sijočih dvorinah. Kot ne naredijo človeka oblačila, ampak notranje vrednote, tako ni bila bistvena zunanost, ampak prijetnost in vedrina družbe. Smešne družabne igre in šale so oživljale ta prostor, dokler se ni šlo spat, da bi naslednji dan spet nadaljevali s takšnim življenjem. Lotili pa so se tudi večjih izletov /.../ da sta se telesno in duševno počutje dvigala iz dneva v dan /.../. Šoštanjsko varčevalno in posojilno društvo, ki je lastnik kopališča, bo potrebo po nadaljnjih bivalnih prostorih zagotovilo z dozidavo /.../.«¹²⁷

Celjski odvetnik dr. Fritz Zangger¹²⁸ (1877–1939) piše, da so se večkrat kopali v termah v Topolšici, ki so bile takrat »ubogo urejeno kmečko kopališče. Mali kopališki prostor (Badestube), napolnjen s paro, je bobnel od vreščanja agresivnih fantov in bolečih vzklikov žena in deklet, prestrašenih, da bi se jim zmočili lasje.« Opisuje, kako je večkrat šel sam ob nedeljah iz Šoštanja v Topolšico skozi tiho in svečano pokrajino, ko je naenkrat zadonel zvon romarske cerkve sv. Križa ...¹²⁹

1893 šoštanjski zdravnik dr. Hans Lichtenegger dnevno obiskuje kopališče

Jeseni, 24. 9. 1893, je bilo posestvo zastavljeno za 10.000 goldinarjev kredita Celjski mestni hranilnici (Sparkasse der Stadtgemeinde Cilli).¹³⁰ Graški ljudski list je o Topolšici mdr. poročal: da naj bi bila hladna voda odličnega okusa iz bližnjega hladnega vrelca, pita na prazen želodec, zelo dobra proti vnetju želodca (katarju). Potok Strmina se lahko odvede v luknjo, kar se tudi dogaja, namreč, ko želijo ribolova željni kmečki fantje – da bi naložili postrvi – osušiti nadaljnji tok potoka, ta s silovitim bučanjem pada v brezno in po dveh do treh dneh, ko pod zemljo prečka Lom, pride na plano v izviru topolškega potoka.

¹²⁷ Deutsche Wacht, 25. 8. 1892, str. str 1, 2: D–g. Von Wöllan nach Bad Topolschitz.

¹²⁸ Böhm, Die Deutsche Volksgruppe, str. 207.

¹²⁹ Zangger, Meine großen Ferien.

¹³⁰ ZK, Topličnik, list C, št. 5.

Rastlinje po gozdovih in travnikih je bogato; kdor je žužkoslovec, se bo tu dolgo zadržal in zamotil. /.../ Kdor bi rad ribaril ali se posvetil lovu, so mu na voljo čisti topolški potok in dišeči gozdovi. Tudi zdravniška pomoč ne manjka: šoštanjski zdravnik dr. Hans Lichtenegger dnevno obiskuje kopališče. Vsako noč, pa tudi preko dneva, bazena povsem izpraznijo. Mnogi kopalci so rekli, da za živčne bolezni ne more biti boljšega kopališča, kot je to. Tudi zdravniki so tega mnenja in pošiljajo takšne osebe semkaj.¹³¹

1894

»Severozahodno od Šoštanja, malo manj kot 4 km stran, leži kopališko obočje Topolšica, ki ga odlikujeta lepa, pred vetrovi zaščitena lega ter zdrav zrak zaradi iglastih gozdov; tja vodi lepa cesta. Topli vrelec je po pripovedovanju prejšnjega posestnika znan že preko 300 let. Topolšica leži na zunanjem robu rodovitne Šaleške doline, obkrožena z vencem lepih hribov, gozdov, njiv in polj. Termalna voda vsebuje železo in je posebno priporočljiva pri boleznih kože, sklepov, revmatizmu in podobnem. Leta 1891 je kopališče na svoj račun prevzelo Šoštanjsko kreditno društvo in si prizadeva za olepšanje in povečanje različnih prostorov. Dejansko lahko šele od tega trenutka dalje govorimo o izkoriščanju toplega vrelca. Zdaj prihajam v kopališče in njegovo bližnjo okolico. Prav pri vhodu je na desni zelo lepo zgrajena vila z več zelo ljubkimi sobami za goste, ki jih je društvo tudi prijetno in praktično opremilo. Na isti strani leži gostilna; vodi jo gostilničarka gospa Kottas, ki je tudi oskrbnica kopališča, skrbi pa tudi za dobro in okusno kuhinjo. Ob omenjeni gostilni stoji novo zgrajena velika jedilnica, ki se – visoka, prostorna in zračna – lahko uporablja tudi kot plesna dvorana. Na levi strani ceste, prav nasproti jedilnice, je dejanska kopališka hiša. Vstopimo. Tu so štiri kabine, po dve si ležita nasproti in vodita v ločena bazena tako, da je bazen za gospode povsem ločen od bazena za dame. Vsak od bazenov je dolg 6.18 metrov in širok 5.055 metrov, višina vode je 1.250 metra. Dva vrelca na-

¹³¹ Grazer Volksblatt, 16. 7. 1893, Beilage, str. 1–1.

pajata oba bazena /.../. Vsak od vrelcev daje na sekundo 20 litrov vode. Ta je kristalno čista, ima temperaturo 23,7 °R in je zaradi stalnega dotoka in odtoka ves čas sveža. Zapustimo kopališče in spet stopimo na cesto. Za kopališčem se kačasto vije Toplica, ki se tu zelo poveča zaradi močnih hladnih izvirov. Izvirska voda, ki tu izvira le 20 korakov od toplega vrelca, ima temperaturo le 7 °R, zato je dobra za pitje in bi bila v mestu prava specialiteta. Ko se po blago nagnjeni, dobro oskrbovani poti vzpnemo na hrib, opazimo levo hladno »Jordanovo počivališče«. Na pol poti je gozdno znamenje s podobo Matere Božje, in ko osvojimo vrh, nas že vabi k počitku senčen »Ludwigov zrak«. Dalje pridemo do razgledne točke »Wilhelmov vrh«. Od tod se ne vidi le nazaj na kopališče, ampak tudi daleč naprej, npr. proti zahodu, kjer se ponuja razgled na strmi Sveti Križ s prijetno cerkvico. Okrepljeni od dišečega čistega zraka gremo dalje in pridemo na drugi strani hriba do »Aninega grička«, do idilično ležečega »Marijinega doma« in do mirnega »Jožefininega počivališča«. V okolici kopališča je njegova zdravilna moč dobro znana in zato tu ves dan gomazi promet z vozovi, ki dovažajo kopališke goste od blizu in daleč. Ti se najprej okrepijo v bazenu, nato pa v kuhinji in kleti gospe gostilničarke. Zdaj je tu visoka sezona, nobena soba ni prosta in zaposlena oskrbnica, ki se ji mudi sem in tja, ima polno dela, da zadosti vsem zahtevam gostov. /.../«¹³²

Zdravniško pomoč je zagotavljal sosednji Šoštanj.¹³³ S prereza na kasnejšem plakatu se vidi, kako naj bi bil skonstruiran bazen: bil je pod nivojem okoliškega terena; tla bazena so slonela na tramovih, dvignjenih nad razpokano skalno površino, skozi katero je izvirala voda. V raznih premišljenih pozah upodobljeni ljudje kažejo, da je velikost bazena omogočala temeljite plavalne gibe, v njem se je dalo stati in hoditi, pa tudi sedeti v vodi na klopih ob stenah. Strop bazena je bil sestavljen iz plitvih obokov na seriji horizontalnih nosilcev.

¹³² Deutsche Wacht, 12. 08. 1894, str. 3, 4.

¹³³ Kurz, Führer, str. 68.

1895

Časopisni oglasi so ponujali v najem Kopališče Topolšica pri Šoštanju od Hranilnega in kreditnega društva Šaleške doline, za sezono od začetka maja do konca septembra; potrebno je bilo plačilo kavcije; ponudbe je najkasneje do 1. aprila zbiral gospodarski odbornik Matevž Skaza v Topolšici.¹³⁴

1896

Leta 1896 šoštanjsko moško pevsko društvo Pevski venec (Liederkranz) vabilo na izlet v kopališče Topolšica – na praznovanje poletnega solsticija: s tekom v vrečah za nagrade, večernim kresom na gorskem travniku nad kopališčem, skakanjem, kolom, ognjemetom in plesom.¹³⁵ Dogodek je bil množično obiskan, prišli so tudi pevci iz Velenja; ljubka dekleta so ponujala naprodaj šopke in narodne trakove (izkupiček je šel za Nemško hišo in študentski dom v Celju); imeli so stojnico za streljanje. Proti 9. uri zvečer so rogovi zatrobili k odhodu na gorski travnik, kjer sta gorela veliki in mali kres, okvirjena z lampijoni; zapeli so ‚Poznam en svetel kamen plemenit‘¹³⁶ (z refrenom o zvestem nemškem srcu), poslušali ‚ognjeni govor‘ (Feuerspruch), ki ga je sestavil Aurelius Polzer,¹³⁷ pojasnili so ‚prastaro nemško uporabo kresa ob poletnem obratu‘, med petjem so spuščali rakete in se nato spustili v dolino. Ob zvoku domače godbe se je v salonu, okrašenem z zastavami in zelenjem, začel ples, ki je trajal do zgodnjih jutranjih ur. Za narodno proslavo sta se najbolj potrudila Franz vitez Hopfgartner in Franz Woschnagg mlajši.¹³⁸

Časopis Slovenski gospodar je pisal: »Dopisi. Iz Šoštanja. Kakšno urico od tukaj je kopališče ›v plenicaħ‹, Topolšica, v rokah tukajšnje germanske ›Vorschusskasse‹. Ravnateljstvo skrbi čudno dobro za stezo h kopališču! Takšne ceste, kakor je ta,

¹³⁴ Deutsche Wacht, 4. 4. 1895, str. 7.; 11. 4. 1895, str. 8.

¹³⁵ Grazer Tagblatt 16. 6. 1896, str. 6. Deutsche Wacht, 18. 6. 1896, str. 5.

¹³⁶ Ich kenn ein'n hellen Edelstein, 10. 4. 2022.

¹³⁷ Avstrijski pesnik in pisatelj. »Aurelius Polzer,« 10. 4. 2022.

¹³⁸ Deutsche Wacht, 25. 6. 1896, str. 4.

in tako snažne kopeli ne vem, če je kje v Evropi. /.../»¹³⁹ Rezultat truda Kreditnega društva je bil, da so v enem poletju zabeležili več kot 3.000 kopanj.¹⁴⁰ Naravno zdravljenje naj bi se nasploh razvijalo počasi, a vztrajno, množili so se zdravniki in društva, ki so razvijali ta pristop, ter naravna zdravilišča, predvsem v Nemčiji, v Avstriji počasneje: v Topolšici je bilo vse kot nalašč za ta pristop.¹⁴¹

**Ustanova za naravno zdravljenje kopališče
Topolšica (Naturheilanstalt Bad Topolschitz)
dr. Arthurja Laaba in Sophie Bruckner;
Topolšica kot kopija Bleda z zdravljenjem
po načelih Arnolda Riklija – Arnoldovo
kopališče (Arnoldsbad)**

Iz »*pradavnega zdravilnega kopališča Topolšica*« so te jeseni poročali, da bo konec oktobra v grobem že končana gradnja novega bivališča s 24 sobami za goste; gradnjo je vodil aktivni gradbeni mojster Franz Weixl iz gradbene družbe gospodov Stärk in Weixl iz Gradca. Omenjajo prostorne galerije za sončne kopeli, ki jih sonce obseva skoraj od vzhoda do zahoda. So nad prostori za kopanje, bogato oskrbljenimi s prijetno vodo. (Torej je bila stavba za terapije že zgrajena.) Ugoden prostor za prvo skupino zračnih lop je blizu bivališč in bazenov. Načrtujejo izvedbo velikega bazena takoj za kopališčem. Prostorna svetlobna in zračna kopališča so zaradi odlične naravne lege zaščitena z vseh strani in namenjena kopanju zgodaj zjutraj ali popoldne. Zrak v Topolšici je povsem brez prahu, mir prečudovit: zaključek doline, brez prometnih cest, nobene tovarne, le nekaj stanovančev v okolici. Zasajenih je bilo na stotine sadnih dreves plemenitih sort (pod vodstvom učitelja pohodništva J. Belléta

¹³⁹ Slovenski gospodar, 9. 4. 1896, str. 132.

¹⁴⁰ Sommerfrische, str. 1.

¹⁴¹ Ostdeutsche Rundschau, 12. 10. 1896, str. 2: Naturheilanstalt Bad Topolschitz.

iz Maribora¹⁴²), ki odražajo praktičen smisel novih lastnikov in bodo tudi zelo polepšala ureditve, začenja se postavitve velikega zelenjavnega vrta. Položene so križajoče se poti skozi 14 oralov gostega gozda (»najdemo se v daljni gozdni idili«¹⁴³). Stara kopalna hiša s svojim že stoletja uporabljanim toplim vrelcem je ostala namenjena dnevnim in poletnim gostom.

V Topolšici sta se mudila zdravstveni vodja kopališča **dr. Arthur Laab**, strokovni zdravnik (Facharzt) za fizikalno-prehransko (dietetično) zdravljenje (naturopatsko zdravljenje),¹⁴⁴ skupaj z novo lastnico,¹⁴⁵ to je bila od poletja (3. 8. 1896)¹⁴⁶ gospa **Sophie Bru(c)kner**.¹⁴⁷ s številnimi novimi ureditvami, novogradnjami in napravami sta si prizadevala kopališče spremeniti v priljubljeno destinacijo. Novembra je bil komisijski ogled za izdajo gradbenega dovoljenja za naravno zdravilišče.¹⁴⁸

V nemškem Varčevalnem in posojilnem društvu, ki je zdravilišče prodalo, je moralo priti do notranjih nesoglasij: oba Woschnagga sta to leto izstopila iz društva, skupaj z Matevžem Skazo, Adolfom Orlom in Janezom Šarnerjem,¹⁴⁹ vendar je vsaj Hans kasneje še deloval v zavodu.¹⁵⁰ V lasti družbe je bil leta 1908 hotel »Nemška hiša« v Šoštanju (ob mostu preko Pake, nasproti uprave usnjarne),¹⁵¹ ki ga je konzorcij obdržal tudi po prvi

¹⁴² Grazer Tagblatt, 15. 12. 1896, str. 6.

¹⁴³ Deutsche Wacht, 22. 3. 1896, str. 8.

¹⁴⁴ Marburger Zeitung, 4. 5. 1900, str. 5.

¹⁴⁵ Grazer Tagblatt, 21. 10. 1896, str. 4.

¹⁴⁶ Vpis v Zemljiško knjigo. Grazer Tagblatt, 13. 4. 1897, str. 5.

¹⁴⁷ Grazer Tagblatt 13. 4. 1897, str. 5; Südsteirische Post, 12. 5. 1897, str. 4.

¹⁴⁸ Grazer Tagblatt 15. Dezember 1896, str. 6: Am 21. November erschien die Politische Commission in Topolschitz behufs Prüfung zur Ertheilung der Baubewilligung für die Naturheilstalt.

¹⁴⁹ Grazer Tagblatt, 22. 8. 1895, str. 4: Aus dem Handelsregister. Videčnik, Denarnišтво, str. 37.

¹⁵⁰ Kot člana, nadzornega svetnika, ga navaja osmrtnica (Aufsichtsrat-Mitglied), priloga k Deutsche Wacht, 24. 3. 1911. Videčnik, Denarnišтво, str. 37

¹⁵¹ Grazer Tagblatt, 28. 7. 1908, str. 12: Hotel Verpachtung. Za lokacijo fotografija: <https://gams.uni-graz.at/o:polos.3132>, Schönstein. Deutsches Haus. Deutsche Privat-Volksschule, 17. 8. 2022.

vojni (1920),¹⁵² a je bil že leta 1921 v likvidaciji.¹⁵³ Kaže, da je bilo zdravilišče Topolšica eden največjih projektov društva.

Predmet prodaje je bilo »kopališče Topolšica«: tamkajšnji vrelci in obstoječe ureditve za kopanje ter oprema, potrebna za delovanje kopališča in restavracije, popisana v ločenem (izgubljenem) seznamu. Cena je bila 25.000 goldinarjev avstrijske vrednosti, od tega 20.000 za kopališče in 5.000 za drugo premično premoženje. Zastopnik Brucknerjeve, graški odvetnik dr. Gustav pl. Webenau, je predhodno že nakazal 2.000 gld., ostalo je v gotovini plačala Brucknerjeva ob podpisu pogodbe 3. 8. 1896.¹⁵⁴ 5. 8. 1896 je bil poplačan kredit Celjski mestni hranilnici, ki se je umaknila z nepremičnine.¹⁵⁵

Posebnost iz časa dr. Laaba je plakat **Arnoldovo kopališče – Šoštanj** (Arnoldsbad – Schönstein), termalno kopališče Topolšica (Thermenbad, Bad Topolschitz). Na plakatu je upodobljen mladenič, ki po drži in opravi spominja na naravnega zdravilca, hidropata¹⁵⁶ in »sončnega doktorja« Arnolda Riklija (ki je za takratne čase senzacionalno zdravil s higienskim načinom življenja v prosti naravi): v kratkih hlačah in z odprto srajco s kratkimi rokavi, bosonog, cokle ima obešene okoli pasu, z roko kaže na sonce in se naslanja na visoko popotno palico. Pogled na »Arnoldsbad Schönstein«, kakor so – očitno – nameravali poimenovati kopališče, je panorama Topolšice pod Lomom in Sv. Križem. Levo od središča kopališča je kolonija 30 zračnih ut: ute so dvojčki, stojijo precej razmaknjene v dveh vrstah in so po obliki povsem enake Rikljevimi utam na Bledu; so brez vsakega arhitekturnega okrasja in s položno enokapno streho. »Nova kopalna hiša« ima razsežen lesen trakt z ravno streho: na njej

¹⁵² Nova doba, 24. 12. 1920, str. 5.

¹⁵³ Zadruha, 15. 11. 1922, str. 43.

¹⁵⁴ SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, 497, zbirke listin 1896, št. 4653: Pogodba o prodaji in nakupu med družbo Schallthaler - Spar- und Cretit-Verein in Schönstein ter Sofie Bruckner, Humboldtsrasse št. 3a, Graz, za nepremičnino z. k. vl. 110 in 111 k. o. Topolšica, »kopališče Topolšica«.

¹⁵⁵ Ibid., Quittung zugleich Löschungserklärung.

¹⁵⁶ Zavodnik, Po sledih, str. 72, 73.

zračna uta

galerija za sončne kopeli, ločeno po spolu

Plakat za naravno zdravilišče in letovišče Topolšica z imenom Arnoldova kopel (Arnoldsbad) Šoštanj. [StLA A Cilli, Herrschaft und Stadt K. 2 H14].

so ležišča za sončne kopeli, ločena za moške in ženske. Goste vidimo različno zakrite: nekateri sončijo samo noge od kolena navzdol, drugi cele noge, tretji še trup, nekateri imajo glavo zasenčeno z obešeno tkanino, spet drugi so v celoti oviti. Preko travnika prihajajo v kopalno hišo meščansko oblečeni ljudje.

Plakat je moral nastati, že preden so dejansko postavili novo stavbo za terapije (novo kopalno hišo) in kolonijo zračnih ut: v resnici so bile ute postavljene v eno vrsto, tesno druga ob drugo in so imele dvokapne strehe. Od Arnolda Riklija (1823–1906), od katerega so si – po plakatu sodeč – želeli sposoditi ime za topolško zdravilišče, so dejansko prevzeli celoten blejski sistem naravnega zdravljenja z zasnovo objektov vred. Z Riklijem so bili povezani trije ključni zdravniki, ki so vodili topolško zdravilišče: dr. Arthur Laab in dr. Gustav pl. Huttern sta delala na Bledu, dr. Viktor Hecht pa je sledil Lahmannskim načelom – pri čemer se je dr. Heinrich Lahmann odločil za zdravniško kariero prav zaradi ozdravitve pri Rikliju in je tudi delal po Riklijevem sistemu.¹⁵⁷ Čeprav je bil dosedanji temelj Topolšice topli izvir, na plakatu ni narisane bazena ali vode, je pa veliko sonce – v skladu z Riklijevim motom: *»Že voda pomaga – a vedno ne uspe – bolj číslan je zrak – in svetloba čez vse.«*¹⁵⁸

Rikliju je bila nezmernost osnova slabega življenjskega sloga: telesno in duševno bolno človeštvo trpi zaradi prevelikega uživanja, prenajedanja z mesom in premalo gibanja.¹⁵⁹ Obiskovalcem je dajal pičle obroke in jim ukinil meso in alkohol, vstajati so morali s svitom. Nehigienična so mu bila tedanja čistunska in zadušljiva oblačila: težka, troslojna, utesnujoča s stezniki in podvezicami, obdelana z nevarnimi kemikalijami. Rikli je želel spodbuditi delovanje gole kože, zato je uvedel preprosta oblačila (ne pariško, ampak ‚paradiško‘ modo), med zračnimi

¹⁵⁷ Zavodnik, Po sledeh, str. 169,

¹⁵⁸ Geslo, napisano na terapijski stavbi: *»Wasser tut's freilich, – alles doch nicht; – höher die Luft steht, – am höchsten das Licht.«* Lukman, Rikli. Holick in Jenkins, Schützendes Sonnenlicht, str. 16: *»Voda dela čudeže, zrak zmore še več, najučinkovitejša pa je svetloba.«*

¹⁵⁹ Zavodnik, Po sledeh, str. 27, 77, 97, 144, 223.

kopelmi so moški nosili le majcene predpasničke okoli ledij (kos blaga, navezan na medenico, kakršne so nosili afriški sužnji); Rikli je spodbujal boso hojo.¹⁶⁰ Mestno okolje se mu je zdelo zastrupljeno, moč naj bi črpali iz narave.

Preko režima blejske Riklijeve ustanove lahko razumemo analogne načine zdravljenja v topolškem zdravilišču: Svetlobna zračna kopel se je izvajala v gibanju, v vetru in različnem vremenu, da bi poživila živčevje in telo. Sončna kopel je trajala najmanj 10 in največ 40 minut, soncu je bilo izpostavljeno celo telo ali le del, vmes se je moral ležeči »kopalec« obračati, glava je bila praviloma zaščitena z 2–3 čevlje visoko platneno rjuho, napeto nad pacientom. Za konec so ga navadno še zavili v odejo, da se je na soncu še pošteno spotil. Galerije za sončne kopeli so bile obdane s preko dva metra visokim parapetom za zaščito pred pogledi in da se je zaradi odboja sonca temperatura na ploščadi še povečala: neredko je bila enkrat višja kot v senci. Glavni cilj sončnih kopeli ni bila porjavitev (kot pri sončenju danes), ampak očiščenje krvi.¹⁶¹ Po sončni kopeli so obiskovalca ohladili z nekajminutno kopeljo.

Vodja topolškega zdravilišča **dr. Arthur Laab** je bil tri leta najožji Riklijev sodelavec kot zdravnik (Anstaltarzt) v naravnem zdravilišču Malnerjev vrelec na Bledu: *»po bogati 17-letni medicinski praksi in izkušnjah (se je) najpopolneje posvetil umetnosti naravnega zdravljenja in se na tem področju udeležuje tudi publicistično«*.¹⁶²

Po avstrijski zakonodaji je moral naravni zdravilec v svoji ustanovi zaposliti šolanega zdravnika¹⁶³ – in Rikli je bil primarno barvar. Dr. Laab je vez z Riklijem ohranil do vzornikove smrti leta 1906: poslal mu je časopisni izrezek ob njegovi 75-letnici s pripisom: *»Spoštovani gospod Rikli, večkrat ste izrazili razočaranje, da bo dejanski ustvarjalec atmosferskih terapij*

¹⁶⁰ Zavodnik, Po sledeh, str. 131, 135, 137, 172, 253.

¹⁶¹ Zavodnik, Po sledeh, str. 77, 136, 254.

¹⁶² Rikli, Prospect, str. 8.

¹⁶³ Zavodnik, Po sledeh, str. 135.

pozabljen. Mislim, da te bojazni ni več, saj se danes domala dnevno zdaj v tej zdaj v oni reviji ali delu o naturopatskem zdravljenju, še posebej o svetlobnih in zračnih postopkih, vaše ime omenja z največjimi častmi. /.../.¹⁶⁴ Z družino mu je poslal telegram ob 80-letnici.¹⁶⁵ Še dva tedna pred Rikljevo smrtjo so dr. Laaba dvakrat klicali iz Gradca na hišni obisk k Rikliju domov v St. Thomas.¹⁶⁶ Dr. Laab je bil predsednik avstrijske lige proti vivisekciji¹⁶⁷ in je kot vegetarijanec napisal vegetarijansko kuharico: »*Vegetarijanski zvezek. Kratki predlogi in navodila za pravilno vegetarijansko prehrano v obliki vprašanj in odgovorov*«. ¹⁶⁸ Po odhodu z Bleda je dr. Laab ustanovil in vodil graško ustanovo za zdravljenje s svetlobo in vodo.¹⁶⁹

Topolška stavba za terapije je bila posebna zaradi lesene konstrukcije dvorane (v kateri so potekale terapije, mdr. individualno kopanje v različnih kadeh, tuširanje in ležanje v vlažnih povojih od nog do glave), pa tudi zaradi ravne strehe – terase za sončenje. Utilitarna ravna streha je skoraj za tri desetletja prehitela ravne strehe iz kasnejšega avantgardnega obdobja ‚moderne‘, ko je bivalna terasa na strehi postala modna zapoved v

¹⁶⁴ Dopisnica v: Zavodnik, Po sledeh, str. 195: Sie haben, wertgeschätzter Herr Rikli, wiederholt, die Erfürchtung ausgesprochen, daß die Nachwelt des eigentliche Schöpfer des atmosph. Cur vergessen werde u. dgl. Ich meine, diese Erfürchtung treffe nicht mehr zu, da man heute schon fast täglich bald in dieser bald in jener Zeitschrift oder Werke über naturheilverfahren & spec. über Licht- Luft- biser?atverfahren Ihren Name in ehrnster Weise verährt sich. Obige Ausschnitt ist aus dem Reformblatt für Gesundheit. /.../ Ihr Dr. Laab.

¹⁶⁵ Telegram v: Zavodnik, Po sledeh, str. 270: Heil im Licht dem Schöpfer der atmosferischen Kur zum 80-ten Wiegenfeste. Dr. Laab samt Familie.

¹⁶⁶ Račun v: Zavodnik, Po sledeh, str. 195.

¹⁶⁷ Experiments, str. 311. Napisal je delo: Fort mit der Vivisektion! Fort mit den experimentellen Mißbräuchen an lebenden Menschen und Tieren! Ein ernster Mahnruf an die Menschheit. v. med. Dr. Arthur Laab. Graz : Verlag des Bundes gegen die Vivisektion in Österreich, 1905, tretja izdaja.

¹⁶⁸ Das Vegetarisches Merkbüchlein, Graz, 1903. Farkas, Zur Geschichte, str. 135, 142.

¹⁶⁹ Riedl, Illustrierte Cronik, str. 112. Vodja oddelka za hidroterapijo ustanove L. Försterja v Gradcu, po: Deutsche Wacht, 23. 1. 1898, str. 8.

sklopu nove funkcionalistične estetike.¹⁷⁰ Tako razsežne strešne terase za sončenje so tudi na Bledu dobili šele z novo kopališko zgradbo leta 1899.¹⁷¹

Geolog Friedrich Teller je v pojasnilih h geološki karti vzhodnih Karavank zapisal, da sta dobrnski in topolški topli izvir na karti označena z rdečim dvojnim krožcem, da je njuna lega povezana s Smrekovskim erupcijskim prelomom in da se »termalna linija« nadaljuje na jugu s toplicami Zbelovo (Planckenstein), na zahodu pa z izvirom Mušenik v Topli na Koroškem.¹⁷²

1897

Časopisi so v začetku januarja poročali o naznanilu okrajnega glavarstva Radovljica, da se je zdravnik dr. Laab preselil z Bleda na Kranjskem v Šoštanj na Štajersko.¹⁷³ Kopališče so prenavljali: na enem oralu travnika so uredili igrišča (za tenis na travi, igre z žogo ali nogomet, telovadna orodja), preuredili del struge potoka Toplica, da je omogočal kopanje, in tako združili udobje kopanja v tekoči vodi z zdravilno močjo termalne vode,¹⁷⁴ želeli so sezidati nov bazen s hladno vodo 16 °R, »tako, da bodo to kopelj porabljali lahko tudi zdravi.«¹⁷⁵

Na brežinah ob vodnih kotanjah so prekrasna mesta za posedanje, obrasla z drevjem in zelenjem. Prostor za obroke senčijo stare lipe. V objektu »Sončni dom« je omogočeno udobno bivanje 50 gostom, nudijo se tudi bralna soba, igralna soba in velika jedilnica s klavirjem. Pot do Sončnega doma so razširili

¹⁷⁰ Vzorčno naselje Weißenhof v Stuttgartu, 1927. *Illustrierte Sport Zeitung*, 9. 6. 1901, str. 10; *Aus Bädern und Curorte, Geschichtliches aus Bad Topolschitz*: Stavbo za terapije naj bi dal postaviti dr. pl. Huttern. Pojavi se že na plakatu iz časa Hutternovega predhodnika, dr. Laaba.

¹⁷¹ Prim. Zavodnik, Po sledeh, str. 127–128.

¹⁷² Teller, *Erläuterungen*, str. 255 ss.

¹⁷³ *Slovenec*, 11. 1. 1897, str. 3; *Slovenski narod*, 8. 1. 1897, str. 2; *Slovenski gospodar*, 21. 1. 1897, str. 24; *Laibacher Zeitung*, 8. 1. 1897, str. 39.

¹⁷⁴ *Grazer Tagblatt*, 20. 4. 1897, str. 5.

¹⁷⁵ *Domovina*, 23. 4. 1897, str. 5.

na dvojno širino in travnike ob njej po vzoru graškega mestnega parka okrasili z drevjem in grmičevjem, uredili preoblačilnico kopališke hiše s samostojnimi predelki, ob jedilnici so načrtovali verando za 60 ljudi, povečati je bilo treba kuhinjo ... Oglasi 1897/98 so se glasili v slogu:¹⁷⁶

»Letovišče in termalno kopališče Topolšica, pošta Šoštanj pri Celju, v ljubki, pred vetrom zaščiteni, povsem brezprašni gričevnati pokrajini z milo klimo in gostimi gozdovi vsenao-koli. Pokrita plavalna kopališča, voda bogata z mehurčki CO₂, do 24 stopinj R / 30 stopinj C / akrototermne, z odličnim delo-vanjem pri ženskih, živčnih, trebušnih in želodčnih bolečinah, pa tudi pri revmatizmu. Izvrstna pitna voda. Lepe sobe, odlična, zelo slastna kuhinja, zelo dostopne cene. Povpraševanja naslo-viti na: Bruckner, Gradec, Humboldtova cesta 3a, 1. nadstropje / 3g, 2. nadstropje levo. Dnevno za pogovore od 12–1 in 5–6 ure.«

Dodali so še: dolge gozdne promenade, lepe razglede, ve-lika igrišča, čudovite izlete (tudi v solčavske Alpe).

Aprila je Graški dnevni list v *»Poročilih iz nemških alpskih dežel«* pisal o letovišču in termalnem kopališču Topolšica. Iz Celja je bilo z vlakom dve uri do Šoštanja in še 20 minut do tega *»z neopisljivo naravno lepoto blagoslovljenega koščka sveta«*, ki so ga senčile mogočne lipe in naj bi bil eden najinti-mnejših, najglobljih gozdnih kotičkov južne Štajerske. Terme so podobne kot v Dobrni, Gasteinu in drugod. Bližnji hladni vrelec daje krasno pitno vodo, in kjer se izliva v Toplico, je gojilno mesto za čudovite postrvi. Preko toplega vreleca se vzpenja ko-palna hiša z dvema povsem ločenima plavalnima bazenom. Ker vrelec neprestano dovaja novo, kristalno čisto vodo (20 litrov na sekundo), izrabljena pa odteka, je kopalna voda ves čas sveža, s 24 stopinjami Reamurja. Bližnje Karavanke in iztek Savinjskih Alp ponujajo izvežbanim planincem spodobne ture (Tolsti in

¹⁷⁶ Pester Lloyd, 6. 4. 1897, str. 8; 19. 5. 1897, str. 8; Deutsches Volksblatt, 8. 4. 1897, str. 16; Grazer Tagblatt, 10. 4. 1897, str. 12; 11. 5. 1897, str. 12; 25. 5. 1897, str. 12; Neue Freie Presse, 10. 4. 1897, str. 19; Agrar-Zeitung, 14. 4. 1897, str. 7; Laibacher Zeitung, 10. 5. 1897, str. 5; Deutsche Wacht, 13. 3. 1898, str. 4.

Štaknetov vrh, Boskovec, Uršlja gora). Bližnji nižji hrbti (Wilhelmov in Južni grič, grič sv. Jakoba, Volčja pot in drugi) ter manjši hribi (Lom, Florjanski hrib, Kriška gora, Gora Oljka), kot tudi dolinski izletniški cilji razveseljujejo tako zaradi razgledov kot zaradi slikovite pokrajine. Restavracijo je prevzel gospod Matterbauer, ki je izvrstno vodil že mnoge hotele v odličnih kopališčih, in nudi meščanstvu okusno kuhinjo in dobro klet za zelo zmerne cene.¹⁷⁷ Tako naj bi bilo bivanje omogočeno tudi večjim družinam.¹⁷⁸

Nekatere Slovence je motilo, da je letoviški zdravnik dr. Laab na železniški postaji vsakič pozdravljal prihajajoče in odhajajoče prijatelje z glasnimi vzkliki »Heil!«; opozarjali so, da so med gosti tudi Slovenci in da je Topolšica na slovenskih tleh – naj bo »mednarodna«.¹⁷⁹

Ponovno so nemško usmerjeni »šoštanjski Prusi« oz. ,ta-kozvani »Nemci«, praznovali kres v Topolšici: hiše, drevje in dvorane so bile ovešene z nemškimi zastavami (frankfurtericami), pivo je bilo gratis, ,popevali so staro-nemške pesmi'. Ponoči po praznovanju je zgorel gostilničarjev hlev (svinjak) »tik toplišča« s štirimi svinjami in nekaj gosmi: tam so čakali mnogi kočijaži z vozovi na izletnike, kadili, naokoli pa je bilo polno slame in sena ...¹⁸⁰

Za časa Brucknerjev je graška založba Leykam založila in izdala predstavitveno publikacijo na 8 straneh: Letovišče in termalno kopališče Topolšica, pošta Šoštanj pri Celju, Južna Štajerska. Glavno poslopje je bila »nova tujska hiša« (Fremdenhaus), zgrajena v švicarskem slogu, s 24 sobami. Tiste v 1. nadstropju so bile dostopne od zunaj z ganka, ki je obtekal celo hišo. Objekt je bil zasnovan po strogih zdravstvenih predpisih. V mali »tujski hiši« je bilo sedem tudi zelo lepih sob, poleg je bila gostilna z dvema sobama za goste, kuhinjo in še nekaj

¹⁷⁷ Grazer Tagblatt 13. 4. 1897, str. 5.

¹⁷⁸ Bozner Nachrichten, 5. 5. 1897, str. 4.

¹⁷⁹ Südsteirische Post, 12. 5. 1897, str. 4.

¹⁸⁰ Domovina, 16. 7. 1897, str. 6; Slovenski gospodar, 15. 7. 1897, str. 258; Slovenski narod, 18. 8. 1898, str. 5.

sobami, ob njej pa velika nova jedilnična dvorana. Pred dvorano so bile mize na dvignjenem podiju, v hladni senci široko razvejanih lip, kjer so jedli predvsem ob vročih dneh. Blizu je bilo lepo pokrito kegljišče. Za Toplico so bili hlevi in remize za konje in vozove.¹⁸¹

Topolške terme naj bi pomagale pri: ženskih boleznih (kroničnih vnetjih maternice, jajčnikov, menstrualnih motnjah, anemiji, belem toku, splavu, neplodnosti, frigidnosti itd.), živčnih boleznih (preobčutljivosti, nespečnosti, migreni, obraznih bolečinah, nadraženi hrbtenici, išijasu, različnih krčih, epilepsiji, histeriji, hipohondriji, paralizi itd.), oslabelosti (po izčrpa-vajočih boleznih, izgubi krvi, prehitri starostni oslabelosti, impotenci, slabljenju možganov po napornih umskih delih itd.), pri revmatizmih, po poškodbah, pri vnetjih, boleznih prostate, pri kroničnih boleznih kože.

Cene sob so se razlikovale po velikosti in legi: od 40 krajcarjev do 1 goldinarja in 20 krajcarjev. Postrežba je bila vključena. Kopanje je bilo vsakič 20 kr., s kopalnim perilom 25. Otroci so plačali pol. Jedi in pijače so stale: kosilo z govedino 35 kr., telečji zrezek 30, telečja pečenka 30, pol pečenega piščanca 30, zelenjava 6–10, velika porcija šunke 24 in majhna pol toliko, močnate jedi 16–20, skodelica črne kave 10, porcija vina 16, čaj z rumom 25, šilce konjaka 20 in slivovke 5–10, liter namiznega belega vina 40, če je bil star, 56, črnega ali rdečega 52 krajcarjev.

Meni je torej klasični gostilniški, z mnogo mesa in alkohola; z razvojem Topolšice v smeri naravnega zdravljenja bo pomen pridobilo vegetarijanstvo.

Zdravniški priporočili sta napisala dr. Arthur Laab kot predstavnik naturopatskega gibanja v Gradcu, in dr. Lichtene-gger, praktični zdravnik v Šoštanju, na osnovi svojega 20-letnega delovanja. Na železniški postaji v Šoštanju, pri gostilnah Pečnik, Breznik in pekarni Gande, je bilo mogoče dobiti poceni voz za Topolšico, na željo je prevoz organiziral tudi oskrbnik toplic. Enovprežni voz za povratek je stal 70 kr.

¹⁸¹ Sommerfrische, str. 4, 5.

1898

Za 350 goldinarjev letno je kopališka uprava Topolšica, **gospod in gospa Bruckner** iz Gradca (Humboldtgassee 39), ponujala v oddajo »gostinsko in poljsko gospodarstvo« z 22 orali dobre posesti, velikim zelenjavnim vrtom, številnim sadnim drevjem, 14 orali gozda in oskrbništvom v kopališču.¹⁸² Oglaševali so nove prospekte in dolge gozdne promenade, pa tudi sobe z možnostjo ogrevanja.¹⁸³ Kopališče so razglašali za klimatično zdravilišče prvega reda,¹⁸⁴ za akrototerme s 30 °C, bogate z mehurčki CO₂, ki naj bi povzročale prave čudeže pri zdravljenju ženskih in živčnih bolezni, protina in revme ter pri okrevanju.¹⁸⁵ »Znani zdravnik je zapisal: *V kopališču Topolšica ne poznajo grobih nasprotij med vročino in mrazom: od maja do oktobra vlada skoraj enakomerno pomladno vreme /.../«*. Sem so že prispeli ali so se napovedali mdr. Max Schückher, direktor avstrijsko-madžarske dinamitne družbe, c.-kr. oficirja Schlicting in vitez Rischaneek, dr. Justh, državni učitelj Schiner z Dunaja, več upokojencev ... – mnogi z ženami oz. družinami,¹⁸⁶ po večini so tu ostajali en mesec, nekateri tudi tri do štiri. Za julij so bile zasedene že vse sobe, sem so pošiljali paciente zdravniki iz Gradca, Topolšico so opazili tudi dunajski zdravniki. Julija je bil v kopališču koncert za klavir in violino – osvežujoč glasbeni užitek, nastopajoči sta bili z Dunaja in iz Gradca.¹⁸⁷

Dan poprej je bil del gostov na izletu v čudovito, slikovito sotesko Huda luknja, kjer so obiskali »jamo nadvojvode

¹⁸² Deutsche Wacht, 28. 7. 1898, str. 8.

¹⁸³ Deutsche Wacht, 13. 3. 1898, str. 4.

¹⁸⁴ Grazer Tagblatt 13. 6. 1898, str. 19.

¹⁸⁵ Pester Lloyd 10. 5. 1898, str. 8.

¹⁸⁶ Marburger Zeitung, 8. 5. 1898, str. 4.

¹⁸⁷ Grazer Tagblatt 26. 7. 1898, str. 6. Med poslušalci so bili: c.-kr. kontraadmiral Camilo vitez Henriquez, Marie baronica Ende, c.-kr. ritmojster Otto baron Lehman, c.-kr. upravni svetniki Oskar Schitzler pl. Treuenheim, Wilhelm Desselier in Wilhelm Heyne, polkovnik August Seiche pl. Nordland, višji rudarski svetnik Wenzel Büchler, vdova štabnega zdravnika Johana Kletzl ...

Janeza»¹⁸⁸ – kot piše mariborski časopis. O tem izletu nam pripoveduje pismo, ki ga hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu: napisano je na dopisni papir kopališča z grafično veduto proti Sv. Križu. »Najdražji mami« ga je morala takoj napisati njena »po-deželjska hči« 26. 6. 1898, »ker je bilo tako smešno‘: ob devetih so bili naročeni trije vozovi: lojtrski z dvema konjema, Pečnikov in »naš«, ki so peljali mdr. »domače«, družini Schinner, Rasch in dve učiteljici (od katerih je bila ena kot moški) v Šoštanj, kjer se je pridružil kapitan O’Flanagan s sinom, kadetom, malo so se pričkali. Po prihodu v Velenje so potniki z enega voza ostali za kosilo, ostali pa so se peljali dalje v Hudo luknjo, pot je bila zelo ljubka in tudi sama jama zelo zanimiva, sploh, ker še nobene ni videla; naokrog so šli z dvema baklama vse do slapa v skalah, nato so vriskali pri Paki in se zabavali. Na povratku so se v Šoštanju ustavili pri Pečniku, kjer je spoznala še ženo in hčer O’Flanagana, srečali pa so tudi slovenjgraškega živinozdravnika Casinija v družbi dr. Lichteneggerja in adjunkta. Obe učiteljici sta šli že prej domov, ker sta se bali slabega vremena. Na povratku v Topolšico je bilo še posebej smešno, peli so hecne pesmi in si pripovedovali vice.

Sledi poročilo: vmes je odšel baron iz sobe 6, v to sobo je prišla gospa Gendes, še ena dama, ki je prišla z njo, je dobila Schleichovo sobo, poročnik spi v št. 18, ker ene gostje še vedno ni bilo. »Vedno je vse zasedeno, pa še vedno uspemo še koga nastaniti. Od kopanj smo od 15. dobili zelo veliko. Zelo pričakujemo Vilmo, ki je v Trstu in naj bi prevzela sončne kopeli. Zdaj gre tukaj res kar dobro.« Omemba »našega voza«, podrobno poročilo o gostih in omemba hčere Zofi (ljubkovalno Sopherl) kažejo, da bi utegnila to pismo pisati hči Zofije Bruckner svoji mami v Gradec.¹⁸⁹ Septembra so bistveno znižali cene nastanitev.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Marburger Zeitung 31. 7. 1898, str. 4.

¹⁸⁹ StLA K. 2, H. 1, Zasebno pismo »Liebste Mama!«, arhivu daroval dunajčan Dr. Alfred Schlegel, Tätigkeitsbericht, str. 12; Grazer Tagblatt 13. 6. 1898.

¹⁹⁰ Deutsche Wacht, 25. 8. 1898, str. 7.

1. 11. 1898 je kopališče Topolšica pri Šoštanju kupil »praktični zdravnik« **dr. Gustav Hutter – pl. Huttern**.¹⁹¹ z vsemi pripadajočimi zemljišči in stavbami na njih, posebej s stanovanjsko stavbo št. 20 in stanovanjsko stavbo za terapijske goste, dalje s kamnolomom (Steinbruch) za kegljiščem in peskokopi (Sandgewinnungsstellen), s toplimi in hladnimi vreli na zemljiščih, z vsem, kar stoji in živi (fundus instructus), za 44.000 goldinarjev, inventar za 10.000 goldinarjev, skupaj 54.000 gld.¹⁹² Popis inventarja kopališča se je ohranil in nam omogoča vpogled v tedanjo opremo in opravo turistične destinacije, ki je v mnogočem drugačna, kot smo je vajeni danes:

Inventar kopališča Topolšica spomladi 1898.

Pohištvo obeh tujskih stavb in druga oprema. Postelje: 9 politiranih lesenih postelj z vstavki, 26 železnih postelj z vzmetnicami, 4 lesene postelje, 4 široke lesene postelje, 9 otroških posteljc z ograjicami. Omare: 12 velikih poliranih dvojnih predalnikov (šifonjer), 5 velikih predalnikov, 8 enojnih politiranih omar, 3 lakirane omare, 8 velikih, mehko tapeciranih omar. Nočne omarice: 9 politiranih z marmornimi ploščami, 18 politiranih brez marmornih plošč, 5 lakiranih. Mize: 8 politiranih ovalnih miz, 13 pravokotnih s predali, 4 mehko tapecirane. Fotelji: 50 krivljenih foteljev, 2 otomani (oblazinjeni ležišči) s po dvema blazinama, 20 obešalnikov za oblačila, 12 ‚zajcev‘ za sezuvanje škornjev, 24 stenskih ogledal, 18 pljuvalnikov, 18 zaščit za steno, 9 zaščit za mize, 19 črnilnikov, 30 vžigalnikov (iz porcelana), 20 kovinskih svetilk, 13 porcelanastih svetilk, 20 preprostih obešal za vrata, 1 stol z vgrajeno nočno posodo, 40 skled za umivanje (Lawoire), 38 vrčkov za vodo, 19 skledic za zobne ščetke, 30 nočnih posod, 41 kozarcev za pitje, 29 steklenic za

¹⁹¹ Vpis v Zemljiško knjigo. Priimek po Schmall, Ein Vergessener, str. 19. Omemba: Illustrierte Sport Zeitung, 9. 6. 1901, str. 10: Aus Bädern und Curorte, Geschichtliches aus Bad Topolschitz.

¹⁹² SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, 501, zbirke listin 1898, št. 631: Pogodba o prodaju in nakupu med Sofie Brucknern in dr. Gustavom von Hutternom za kopališče Topolšica.

vodo. Posteljina: 31 spalnih blazin, polnjenih s slamo, 18 spalnih blazin, polnjenih z morsko travo (Seegrasmattzen), 6 otroških spalnih blazin, 8 velikih slamnjač (Strohsäcke), 6 otroških slamnjač, 32 klinastih podlog za blazine, 22 blazin, polnjenih s slamo, 32 blazin, polnjenih s perjem, 6 otroških blazin, 4 ?, 9 prevlek za odejo s sredinskim izrezom (Couwertdecken)¹⁹³, 29 odej, 4 satenaste prevleke, 8 prevlek iz perkala, 31 prevlek iz flanele, 4 otroške tvidaste prevleke, 6 otroških prevlek, 39 preprog ob posteljah, 18 podložnih odej. Perilo: 60 lanenih rjuh, 60 bombažnih rjuh, 44 pregrinjal, 102 prevleki za vzglavnike, 110 brisač, 12 otroških rjuh, 12 prevlek za otroške vzglavnike, 12 otroških prevlek za odeje, 4 prevleke iz blaga, 3 ducate prtičkov za brisanje prahu, 2 ducata servirnih prtičkov, 2 ducata toaletnih brisač, 12 namiznih prtov, 54 serviet, 24 kavnih serviet, 36 kopalnih hlač, 6 ženskih kopalnih oblek. Oprema čitalnice: 1 omara za knjige, 1 knjižna zbirka, 2 mizi z ogledali, 1 zofa, 2 fotelja, 1 ? - tenis, 1 rusko kegljanje, 1 nogomet, 1 nemško kegljanje, 1 plošča za šah, 3 držala za časopise, 20 skodelic za igro, 2 pred-sobni steni z ogledali, 2 vrča za vodo, 5 škafov. Ureditev jedilničnega salona: 1 ogledalo, 1 vitrina (Kredenzkasten), 1 klavir, 1 velika luč, 1 majna luč, 24 mehkih stolov, 36 trdih stolov, 24 krivljenih stolov, 12 okroglih miz, 2 dolgi mizi. Kuhinjska oprema: 1 zamrzovalni stroj, 1 servirni voziček s posodo, 24 lakiranih skodelic, 1 mlinček za kavo, 1 pražilec za kavo, 1 karafi za kis in olje, 1 predalnik za prtičke, 4 veliki lonci, 12 različnih posod, 12 pokrovov, 24 jedilni pribor s koščenim ročajem, 24 žlic iz srebrne alpake [zlitina bakra, niklja in cinka], 12 čajnih žličk, 2 servirni žlici, 10 pločevinastih žlic, 1 posoda za led (?), 200 krožnikov, 6 velikih ploščatih krožnikov, 48 kavnih skodelic, 36 različnih skled, vključno s podložnimi krožniki, 8 čajnikov, 4 jušniki, 12 ovalnih krožnikov, 78 različnih kozarcev in vrčkov. Različno: 1 delovna miza, 4 ulične svetilke, zaloga lesa in premoga, 1 zasebna kopalna kad, steklenice, 1 rjava kobila, stara 11 let, 1 siv konj, star 10 let, 1 lisasta krava, 1 popolna lahka vprega, 1 voz, 1 kočija, 1 voz, seno v kozolcu in hlevu, 15 voženj gnoja,

¹⁹³ <https://www.betten.at/lexikon/bettbezuege-und-co.html>, 19. 8. 2022.

1 plug (brez sprednjega okvirja), 1 brana, 3 samokolnice, 1 prikolica, 1 konjska vprega, 1 volovska vprega, 2 verigi za krave, 1 krtača in 1 strgalo, 1 vile za gnoj, 1 kup gnoja, 1 verige za kolo, 1 lojtrski voz, 1 plug (brez sprednjega okvirja), 1 brana, 1 voz, 1 enovprežnik, 2 vola v vrednosti 226 goldinarjev, 1 krava v vrednosti 85 goldinarjev, 2 konja, 1 hlevska laterna, 2 prašiča, 1 klešče, 1 vilice, 1 dleto, 1 sveder, 1 palica in kladivo, 2 skrinji za hrano, 2 napajalni koriti, 1 stroj za rezanje krme, 1 brusilni stroj, 3 stari ?, 2 stari lopati, 1 strgalo za drevje, 1 kolo za voziček, 100 jagodnih sadik, 1 mizarska delovna miza, 2 kôsi (ena z ročajem in ena brez), 1 poštni rog, 1 posteljni okvir, 1 zaboj, 1 slamnjača, 2 blazini za spanje, 1 odeja, 2 srpa, 2 ovratnici, 1 ?, polovica ?.

Prejšnji kopališki zdravnik dr. Laab je deloval dalje v Gradcu in ob jezeru Ebensee, kjer sta z dr. Ernestom Zangerlejem zgradila kopalno hišo v Traunecku.¹⁹⁴

1899 Fizikalno-dietetična terapevtska ustanova ali termalno kopališče in ustanova za naravno oz. vodno zdravljenje dr. Gustava pl. Hutterna z Dunaja

5. 2. 1899 se ton oglasov spremeni: omenijo se sončne kopeli in terapije na svežem zraku, podpiše se **dr. Gustav pl. Huttern**.¹⁹⁵ C.-kr. deželni sanitetni svet za Štajersko je na zasedanjih 28. 1. in 11. 2. obravnaval mdr. strokovno mnenje o vlogi dr. pl. Hutterna za podelitev koncesije za ustanovitev hidropatskega zavoda (Wasserheilanstalt) v Topolšici.¹⁹⁶

Graški dnevni list je 28. marca 1899 poročal: »*Kopališče Topolšica. Poznano kopališče Topolšica pri Šoštanju na spodnjem Štajerskem je prešlo v posest dr. med. Gustava pl. Hutterna. Novi lastnik bo tam poleg že obstoječega letovišča uredil*

¹⁹⁴ Riedl, Illustrierte Cronik, str. 112

¹⁹⁵ Neue Freie Presse 5. 2. 1899, str. 5

¹⁹⁶ Grazer Volksblatt 19. 2. 1899, str. 3. Das Österreichische Sanitätswesen, Organ für die Publicationen k. k. Obersten Sanitätsrathes, 30. 3. 1899, str. 128.

vodno zdravilišče. Kopališče ima očarljivo lego v slikoviti gričevnati pokrajini in je zato priljubljeno letovišče. Z zagotovitvijo novih parkovnih elementov, termalnih kopališč in vpeljavo masažnih kur je zagotovljen pomemben vzpon. Za nastanitev in oskrbo gostov bo kar najbolje poskrbljeno. Povpraševanja nasloviti na gospoda dr. pl. Hutterna na Dunaju, VI/I, Cesta Marije pomočnice št. 31.»¹⁹⁷

Dr. pl. Huttern je omenjen kot »alternativni medicinec,«¹⁹⁸ zdravnik za naravno zdravljenje (Naturheilarzt),¹⁹⁹ in je živel v 6. okrožju na Dunaju. Oktobra je s časopisnim oglasom obvestil, da se je vrnil iz Topolšice in ponovno odpira ordinacijo med tednom od 3. do 5. ure popoldne v svojem dunajskem stanovanju.²⁰⁰ Študiral je na visokih šolah na Dunaju, v Innsbrucku in Gradcu, kjer je leta 1886 promoviral;²⁰¹ bil je zdravniški vodja »vodne zdravstvene ustanove« in sanatorija Fürstenhof med Gradcem in Dunajem²⁰² ter ustanove za naravno zdravljenje Ardolna Riklija Malnerjev vrelec na Bledu na Kranjskem.²⁰³ Bil je eden prvih vegetarijancev na Dunaju: ti so jedli in se zbirali v posebnih lokalih, kjer so bila – navadno ob nedeljskih popoldnevih – tudi predavanja: »proti mesojedcem«, »vegetarizem kot izvir sreče«, bili so tudi proti stimulansom: alkoholu (pivu, vinu), nikotinu (tobaku), čaju in kavi, kritični so bili do družbenega življenja v velikih mestih. Med zdravniki, ki so živeli po tem »abstinenčnem sistemu«, je po zgovornosti in strokovnosti izstopal prav dr. Huttern, kasnejši »vodni in naravni zdravnik« – se je leta 1921 spominjal nevrolog, medicinski svetnik dr. Wilhelm.²⁰⁴

¹⁹⁷ Grazer Tagblatt 28. 3. 1899, str. 21.

¹⁹⁸ Farkas, Zur Geschichte, str. 135, 142.

¹⁹⁹ Deutsches Volksblatt 28. 7. 1899, str. 10.

²⁰⁰ Deutsches Volksblatt, 1. 10. 1899, str. 12.

²⁰¹ Wiener medizinische Wochenschrift, 30. 1. 1937, str. 140.

²⁰² Das Vaterland 13. 5. 1896, str. 8.

²⁰³ Wiener Bilder 13. 5. 1900, str. 8, foto str. 9.

²⁰⁴ Wilhelm, Vegetarier, str. 3.

Časopisje je bilo odtlej polno oglasov,²⁰⁵ ki so se ponekod ponavljali tudi leto ali dve in Topolšico priporočali z različnimi kombinacijami naslednjih podatkov:

- Fizikalno-dietetična medicinska / terapevtska ustanova / termalno kopališče in ustanova za vodno zdravljenje
- Kopališče Topolšica
- Pošta Šoštanj pri Celju na Južnem Štajerskem, Avstrija
- Najmodernejše ureditve, čudovita / idilična zaprta lega, iglasti gozdovi
- Nizke / zmerne²⁰⁶/ dostopne cene, po 1. septembru znižanja cen
- Naravno tople terme / kopeli (30 stopinj Celzija) z mehurčki CO₂
- Velik park za zračne kopeli in sončne galerije
- Indikacije: vse kronične bolezni, dolgotrajna okrevanja in vsakovrstne oslabeledosti / motnje v presnovi, živčne bolezni (razen epilepsije in duševnih bolezni), ženske bolezni, bolezni trebuha in prebavnega trakta, srca, jeter, ledvic / za bolne in potrebne okrevanja, slabokrvnost, rahitis, skrofuloza, sladkorna bolezen, revmatizem, katar

²⁰⁵ Sport und Salon, 21. 3. 1901, str. 24; Wiener Montags-Journal, 11. 8. 1902, str. 8; Wiener Salonblatt, 21. 4. 1901, str. 23; 8. 8. 1903, str. 16; Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 30. 1. 1899, str. 7; 21. 4. 1902, str. 9; 19. 9. 1904, str. 10; Wiener Bilder, 18. 3. 1903, str. 13; Neues Wiener Journal, 15. 6. 1902, 26. 5. 1903, str. 9; Grazer Tagblatt, 8. 4. 1899, str. 12; 24. 5. 1900, str. 16; 27. 4. 1902, str. 25; Grazer Volksblatt 24. 5. 1900, str. 12; Neue Freie Presse 25. 3. 1899, str. 5; Deutsches Volksblatt, 5. 5. 1901, str. 19; 31. 5. 1903, str. 27 (čez pol strani), 21. 5. 1905, str. 27. 25. 7. 1905, str. 15; Neue Freie Presse, 8. 4. 1900, str. 20; 19. 3. 1901, str. 14; 2. 4. 1902, str. 14; 13. 4. 1902, str. 5; 14. 6. 1902, str. 16; 11. 7. 1903, str. 6; 22. 7. 1904, str. 16; 8. 7. 1905, str. 20; Die Zeit 24. 5. 1903. 31. 5. 1903, str. 17 (čez pol strani); (Neuigkeits) Welt Blatt 25. 3. 1899, str. 16; (Salzburger) Fremden-Zeitung, 8. 4. 1899, str. 12; Das Vaterland 20. 5. 1900; Kuryer Lwowski (Lemberger Courier), 27. 5. 1900, str. 12; Deutsche Wacht, 16. 4. 1899, str. 12. 20. 5. 1900, str. 11; Laibacher Zeitung, 17. 5. 1902, str. 14; Leipziger populäre Zeitschrift für Homöopathie, 1899, str. 77, 127, 144; Wiener Medizinische Presse, 16. 4. 1899, str. 668; Wiener klinische Wochenschrift št. 15, 13. 4. 1899, reklamni blok.

²⁰⁶ Sport und Salon, 1. 8. 1903, str. 24.

- Odlični rezultati pri skoraj vseh kroničnih boleznih.²⁰⁷
- Ustanova ostane odprta vse leto²⁰⁸
- Atmosferske kure (terapije na svežem zraku), masaže
- Svetlobne, zračne in sončne kopeli, bivanje v zračnih lopah,
- Termalna kopališča, hidro / vodne-, elektro-, foto- in atmosferske terapije²⁰⁹
- Masaža po Thuru, Brandtu itd.
- Gimnastika
- Koristno letovišče za krepljenje živcev za vse bolne, okrevajoče²¹⁰ in zdrave²¹¹
- Letovišče z dobro dunajsko restavracijo, elegantne nastanitve / gostišče (pensionat), vse udobje
- Informacije in prospekti (nemški, francoski in madžarski) brezplačno pri upravi ali pri na Dunaju stanujočem lastniku in zdravstvenemu vodji kopališča dr. Gustavu pl. Hutternu, Dunaj, VI/I. Cesta Marije pomočnice 31, telefonska številka 9585

Elektrotehnični časopis je poročal o ureditvi električne razsvetljave v zdravilišču Topolšica, kjer so »pred kratkim« dali v pogon električno centralo: lokomobila z močjo 30 konjev je poganjala štiripolni enosmerni dinamični stroj za 20 kW pri 150 V mrežne napetosti, imeli so akumulator za 150 amperskih ur, omrežje je obsegalo 1,5 km in napajalo 10 obločnic in 410 žarnic. Električno so mnogo pridoma uporabljali tudi v zdravstvene namene: za električne svetlobne kopeli in za pogon črpalke, ki je »žžveplo vsebujočo vodo« (schwefelhaltige Wasser) iz globine črpala v rezervoar na hribu. Električni daljinski kazalnik je nameščencem kopališča ves čas prikazoval najvišji in najnižji

²⁰⁷ Bukowinaer Rundschau, 20. 4. 1902.

²⁰⁸ Sport und Salon, 21. 3. 1901, str. 24. Wiener Salonblatt, 21. 4. 1901, str. 23.

²⁰⁹ Kikeriki 27. 5. 1900, str. 5.

²¹⁰ Kikeriki 29. 4. 1900, str. 6

²¹¹ Innasbrucker Nachrichten, 26. 5. 1900, str. 6. Grazer Volksblatt, 20. 5. 1900, str. 7

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Bekanntes Kurort für rheumatische, Gicht, Nerven- und Frauenkrankheiten.

Cur-Sommerfrische.

Atmosphärische Cur.

Dr. Gustav v. Hutten.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Dr. Gustav v. Hutten.

Wien, VI. Mariahilferstrasse 11.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

KF. Preissel, k. u. k. Hof- und Landesphysikus.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

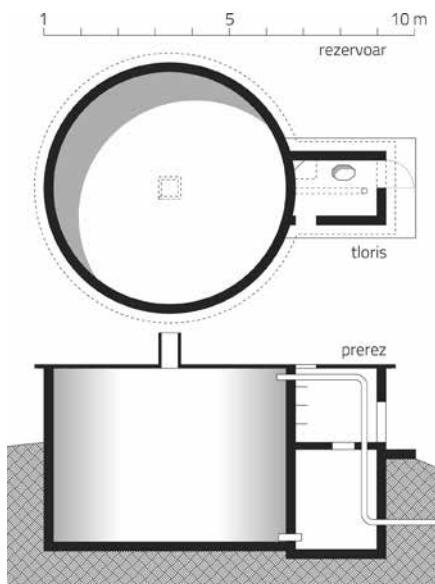
Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

Bad Topoltschitz

bei Glin, Steiermark.

Physikalisch-diätetische Kuranstalt.

nivo vode. Naprave je izdelala komanditna družba Albert Jordan & Co. z Dunaja.²¹² Rezervoar na hribu za okoli 145 m³ vode je bil osnova za vodovodno omrežje v zdravilišču. Šoštanj je dobil vodovod z vodohranom šele 30 let kasneje, leta 1930.²¹³

Vodovodni rezervoar v Topolšici, izmera in risba R. Poles, 2022.

V zemljiško knjigo²¹⁴ so bile vpisane na parcelah:

- št. 207: pozidano območje – stanovanjska hiša za goste na terapijah (Curgäste)
- št. 212: gospodarska stavba
- št. 213: Sončni dom (Sonnenheim)
- št. 214, 215, 218, 219: zračne lope (Luftthütten)
- št. 220: stanovanjska hiša
- št. 226: strojna hiša (Maschinenhaus)

²¹² Elektrotechnische Zeitschrift, 17. 8. 1899, str. 597.

²¹³ Aplinc, Stanovati v Šoštanju.

²¹⁴ K.o.Topolšica, okrajno sodišče Šoštanj 110 – Topličnik, hrani Zemljiška knjiga Okrajnega sodišča Velenje.

- št. 227: skladišče za les (Holzlager)
- št. 228: kozolec
- št. 229: hiša za turbino (Turbinenhaus)

22. 12. 1899 je polovico kopališke posesti odkupil dr. Conrad Bertsche,²¹⁵ posestnik na Poganicah, z začasnim prebivališčem Schönbrunnerstrasse št. 50 na Dunaju, za 36.000 gld.²¹⁶

S spremembo lastništva nad polovico kopališke posesti v Topolšici v decembru 1899 se prenehajo pisni viri za topolško letovišče za 19. stoletje. Naslednji podatki se že navezujejo na čas, ko je Topolšica stopila novemu, 20. stoletju naproti. Zaradi obsega raziskovalnega dela je uredništvo Šaleških razgledov ob dogovoru z avtorjem tega prispevka določilo, da bo članek na tem mestu prekinjen. Nadaljevanje zgodbe topolškega letovišča bo objavljeno v naslednji številki Šaleških razgledov, v kateri bo prikazano obdobje do prehoda v nov državni okvir kraljevin SHS. Zaradi preglednosti že na tem mestu objavljamo poleg teksta do leta 1900 tudi celotno bibliografijo, ki pa bo objavljena tudi v naslednji številki (op. ured. odb. Šal. razgl.).

Viri

SI AS - Arhiv Republike Slovenije.

- SI AS 1110 Jožefinski kataster za Štajersko, Okrajna gospodarska Šoštanj: Topolščica.
- SI AS 177 Franciscejski kataster za Štajersko, C481, k. o. Topolščica.
- rokopisi, 106 r - 126 r: koledarji škofa Tomaža Hrena.
- rokopisi I/88 r: A. Shifrer, prepisi dnevnikov škofa Hrena.

²¹⁵ Vpis v Zemljiško knjigo.

²¹⁶ SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, 504, zbirke listin 1899, št. 1053: Kupna pogodba med dr. Gustavom pl. Hutternom in dr. Conradom Bertschetom za polovico termalnega kopališča in ustanove za vodno zdravljenje Topolščica.

- SI AS 399/II/3/1 Ocena Državnega zdravilišča Topolščica. NŠAL - Nadškofijski arhiv Ljubljana.
- SI NŠAL, matične knjige župnije Šmihel Novo mesto (Matricula Online).
- ŠAL f. 41a/6 pismo škofa Hrena lastnici gradu Forhtenek, Töppliz bey Schönstein, 1. 6. 1617.
- ŠAL f. 17/39 c 13 pismo škofovega brata Andreja škofu v Gornji Grad, 11. 7. 1621, prejeto 14. 7. 1621 v Thermis S. Floriani.
- GG-A, f. 80/10 Pismo Martina Ebenpergerja Andreju Tavčerju, 3. 7. 1622.
- GG-A, f. 81/13 Pogodba škofa Hrena z meščani Šoštanja, Topplitz, 5. 7. 1621.

PAM = Pokrajinski arhiv Maribor, Enota za Koroško (Ravne na Koroškem)

- SI_PAM/0626 Magistrat Slovenj Gradec 1687-1893, Mlinarski ceh v Slovenj Gradcu 1808-1846.

ŠAM - Nadškofijski arhiv Maribor.

- SI NŠAMb, matične knjige župnije sv. Mihaela pri Šoštanju (Matricula Online).

ZAC - Zgodovinski arhiv Celje.

- SI_ZAC/1031 Zbirka zemljiških knjig: Gospodstvo Šoštanj (zemljiška knjiga urada Topolščica).
- SI_ZAC/1120 Zbirka fotokopij iz Štajerskega deželnega arhiva Gradec: urbarji Šoštanj.
- SI_ZAC/1274 Zbirka razglednic in dopisnic: Topolščica.
- SI_ZAC/0621, Okrajno sodišče Šoštanj, 497, zbirke listin za leta 1891 (fasc. 486), 1896 (fasc. 497), 1898 (fasc. 501), 1899 (fasc. 504), 1905 (fasc. 520), 1919.
- SI_ZAC/0610/006/001 Zadružni register I.

ZAP - Zgodovinski arhiv Ptuj.

- SI_ZAP/0559/003/009/003/013/001_00111 Pismo Else Oeltjen-Kasimir možu Janu Oeltjenu, Topolščica, 10. 9. 1918.

ZALj - Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in
Belo krajino Novo mesto.

- kopija Libri status animarum za dvorec Poganci, župnija
Šmihel Novo mesto.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv (Štajerski deželni arhiv
v Gradcu).

- K. 2, H. 14, Cilli, Herrschaft und Stadt:
- zasebno pismo »Liebste Mama«, pisec in prejemnik nejasna,
z ilustrirano prednatisnjeno glavo Bad Topolschitz, 20. 7.
1898, 4 strani.
- barvni velikoformatni plakat »Naturheilanstalt und Som-
merfrische Arnoldsbad-Schönstein (Thermenbad, Bad
Topolschitz).
- HS 915, Franc vitez Gadolla: Der vormalige Zillier Kreis in
Untersteier in topografisch=, naturhistorisch= geognostisch
montanistischen Bezeichnung.

Wienbibliothek im Rathaus.

- Handschriftensammlung - Teilnachlass Adolf Loos / ZPH
1442, Archivbox 5, 6. Elsie Altmann (1899–1984), 6.1.66.
Eh. Brief, mit Unterschrift, Bad Topolschitz, o.D.

ISN ZRC SAZU – Inštitut za slovensko narodopisje ZRC
SAZU.

- Göthova topografija (GT, kopije iz StLA): Topolšica (GT
429.1), Magistrat trga Šoštanj (GT 413.6).

Muzej Velenje.

- Libri status animarum za kmetijo Topličnik, kopije, hrani
arhiv župnije sv. Mihaela pri Šoštanju.

Zasebni arhiv prim. dr. Janeza Polesa, dolgoletnega direktorja
Bolnišnice Topolšica.

- plakat Thermalbad & Wasserheilanstalt »Bad Topolschitz«.
- publikacija Bad Topolschitz (francoska, madžarska), Lju-
bljana: Kleinmayr & Bamberg.
- letak Mittheilungen aus Bad Topolschitz, Nr. 3: Sanatorium
Bad Topolschitz bei Cilli (Südsteiermark). »Fünf Fragen und
deren Beantwortung«. 4 strani.

Zasebni arhiv Viktorja Dreva, domačina in dolgoletnega podžupana Občine Šoštanj.

- Predlog za začetek postopka o ustanovitvi nove Občine Topolšica, št. 12/2001. Topolšica: Krajevna skupnost, 20. 6. 2001.

Okrajno sodišče v Velenju, Zemljiška knjiga.

- Stara zemljiška knjiga, sodni okraj Šoštanj, k.o. Topolšica, Topličnik (ZK vložek 110), Ocepek (ZK vložek 23)

Literatura

- *Adresar, I. splošna naslovna knjiga za Kranjsko*. Ljubljana: Mulley & Kamenšek, 1912.
- *Adreßbuch der Landeshauptstadt Graz und Geschäfts-Handbuch für Steiermark*. Graz: Verlag von Leykam's Erben, 1862.
- Altmann-Loos, Elsie. *Mein Leben mit Adolf Loos*. Wien: Amalthea Signum Verlag, 2013. e-knjiga.
- Apline, Miran. *Stanovati v Šoštanju*. e-knjiga, 23. 7. 2022.
- *Bader Almanach, Mitteilungen der Bäder, Luftkurorte und Heilanstalten in Deutschland, Oesterreich, der Schweiz und den angrenzenden Gebiete*. Berlin: Verlag von Rudolf Mosse, 1907.
- Benedik, Metod. Iz protokolov ljubljanskih škofov. Protokol I., 36-128, za leta 1599–1605. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 6. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1984, str. 7–90.
- Benedik, Metod. Iz protokolov ljubljanskih škofov. Protokol I., 128-53, za leta 1606–1611. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 10. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1984, str. 7–160.
- Benedik, Metod. Iz protokolov ljubljanskih škofov. Protokol II., 1-59, za leta 1612–1613. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 14. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1984, str. 7–57.
- Benedik, Metod. »Predstavitev protokolov škofa Hrena 1614–1630.« V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 19, Ljubljana: Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 1997.

- *Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer über den Zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe in den Jahren 1857, 1858 und 1859.* Graz, 1860.
- Berg, Ute. Dorothy von Moltke: *Eine Biographie.* Göttingen: Wallsteiner Verlag, 2020.
- Bizjak, Tomaž in Preinfalk, Miha. *Turjaška knjiga listin II.* Ljubljana: Založba ZRC, 2009.
- Blaznik, Pavle. *Historična topografija Slovenije II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500,* 1 A-M. Maribor: Založba Obzorja, 1986.
- Böhm, Johann. *Die Deutsche Volksgruppe in Jugoslawien 1918–1941.* Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009.
- Bradshaw, B. *Dictionary of Mineral Waters, Climatic Health Resorts, Sea Baths and Hydropathic Establishments.* London, 1883.
- Brezigar, Aleksander. *Geološka pisna dediščina Šaleške doline in okolice.* Geologija 50/2, str. 233–245.
- Brišnik, Danijela. »Od kamnitih sekir do terre sigillate.« *Velenje, razprave o zgodovini mesta in okolice.* Velenje: Mestna občina, 1999, str. 57–70.
- Brodar, Mitja. »Ledenodobni ljudje v Šaleški dolini.« *Velenje, razprave o zgodovini mesta in okolice.* Velenje: Mestna občina, 1999, str. 39–55.
- Brodbeck, Christoph. *Basler Wald. Basler Jahrbuch,* 1955, str. 179–195.
- Brunner, Walter: Bischof Thomas Chrön nach Dokumenten der Steiermärkischen Landesarchivs. *Hrenov simpozij v Rimu.* Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 23–46.
- Curk, Jože. »Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stoletju.« *V: Časopis za zgodovino in narodopisje,* št. 1–2/1979, str. 208–263.
- *Der Staatsbeamte: Jahrbuch für die k. k. österreichischen Civilbeamten pro 1880.* Wien: Verlag von Moritz Perles, 1880.
- *Die Südbahn und ihr Verkehrsgebiet in Oesterreich-Ungarn.* Wien, Brünn, Leipzig: Rudolf M. Rohrer, 1900.

- Diem dr. Karl. *Österreichisches Bäderbuch*. Wien: Urban & Schwarzenberg, 1914.
- Dimitz, August. »Historische Notizen aus den in Museal-Archiv aufbewahrten Kalendern des Bischofes Th. Chrön.« V: *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 3-4, Ljubljana, 1862, str. 17–30, 87–90, 99–109.
- Eddy, Beverley Driver. *Karin Michaëlis, Kaleidoskop des Herzens: Eine Biographie*. Wien: Edition Praesens, 2003.
- *Experiments on Living Dogs: Hearings Before the United States Senate*, 4497, Washington 1930.
- Farkas, Reinhard. »Zur Geschichte der Gartenbewegung im deutschsprachigen Raum.« V: *Berichte der Bayerischen Akademie für Naturschutz und Landschaftspflege*, 1999, str. 133–143.
- Fuchs, Dionys. *Praktische Hygiene und Bekämpfung der Infektionskrankheiten im Felde*. Wien & Lpz: Braumüller, 1918.
- Gal Gallenstein, Jožef baron, Schmutz, Carl. *Neueste Special Karte des Cillier Kreises im Herzogthume Steyermark*. Graz: Jos. Fr. Kaiser, 1832, dlib.
- Golec, Boris. »Pozabljeni »mali štajerski Valvasor« – polihistorjev potomec Franc vitez Gadolla (1797–1866).« V: *Kronika* 60 2012, str. 23–78.
- Grieser, Dietmar. *Die guten Geister. Sie dienten den Großen dieser Welt. Köchin, Butler, Sekretär*. Wien: Amalthea Signum Verlag, 2008.
- Growka Květoslav. *ZAPOMENUTÝ OSUD ŠÉFLÉKAŘE PRIESSNITZOVA SANATORIA*. Lázenské prameny, 3/2018, str. 2.
- Guttman, Walter. *Lexikon der gesamten Therapie des praktischen Arztes mit Einschluss der theapeutischen Technik. Band 2 (M–Z)*. Berlin, Wien: Urban & Schwarzenberg, 1916.
- Hacquet, Baltazar. *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Laender. 3. Teil*, Leipzig: bey Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1784.

- Hårdtl, August baron. *Die Heilquellen und Kurorte des österreichischen Kaiserstaates und Ober-Italien* 's. Wien, 1862.
- Hazler, Vito et al. *Mlinska cesta*. Šoštanj: Občine Šoštanj, Črna na Koroškem, Železna Kapla – Bela, 2002.
- Herdan-Zuckmayer, Alice. *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1979.
- Hofrichter, Joseph Karl. *Arabesken: Reise, Zeit- und Lebensbilder aus Steiermark*. II. Heft., Graz 1866.
- Holick, Michael F., Jenkins, Mark. *Schützendes Sonnenlicht*. Stuttgart: Kaff F. Haug Verlag, 2005.
- Hozjan, Andrej. Tomaž Hren in drugi tedanji škofje Notranje Avstrije. *Hrenov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 99–103.
- Hribovšek, Avgust. »Dr. med. Karol Pečnik, neznani slovenski zdravnik za tuberkulozo.« V: *Celjski zbornik* 1987, str. 191–202.
- Hudales, Jože. »Gradivo k zgodovini zdravstva v Šaleški dolini.« V: *Šaleški razgledi* 12. Velenje: Kulturni center Ivana Napatnika, Založništvo Pozoj, 1996, str. 275–298.
- Hudales, Jože. *Bolnišnica Topolšica – 90 let*. Topolšica: Bolnišnica Topolšica, 2009.
- Hudales, Jože. »Topolšica skozi čas.« V: *Moj kraj KS Topolšica*. Velenje: Pozoj 2010, str. 7–20.
- Hudales, Jože. »ZC skozi čas, Bolnišnica – zdravilišče Topolšica.« V: *Utrip, Zdravstveni center Velenje*, 1–2, 1983, str. 10, 11.
- *Illustrierter Wegweiser durch die österreichischen Kurorte, Sommerfrischen und Winterstationen, Steiermark*. Wien: Verlag der Elbemühl, 1909.
- Ilwof, dr. Franz. *Mathias Macher. Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark*. Graz: Im Selbstverlage, 1877.
- *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1907/08*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1908.

- *Jährliche Rundschau des Deutschschweizerischen Sprachvereins*, Bern 1919, 1921.
- Janisch, Josef Andreas. *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen, III. Band*. Graz: Leykam, 1885.
- Keferstein, Christian. *Bemerkungen, gesammelt auf einer geognostischen Reise im Sommer 1828 besonders über die Alpen in Steiermark, Krain und Illyrien*. Teutschland geognostisch dargestellt, 6. Bd-, II. Heft, Weimar: im Verlage des Landes-Industrie-Comptoire, 1829.
- *Klinisches Rezept-Taschenbuch für praktische Ärzte, Sammlung der an den Kliniken gebräuchl. u. bewährt. Heilformeln*. Berlin, Wien: Urban & Schwarzenberg, 1921.
- Kodek, Günter K. *Unsere Bausteine sind die Menschen: die Mitglieder der Wiener Freimaurlogen (1869–1938)*. Wien: Löcker, 2009.
- Komatar, Fr. »Das Schlossarchiv in Auersperg, Ljubljana.« V: *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 20, Ljubljana: verlegt von Muselaverene für Krain, 1907, str. 161–245.
- Koenigsberger, Leo. *Rede zum Geburtsfeste des höchstseligen Grossherzogs Karl Friedrich und zur akademischen Preisvertheilung*. Heidelberg, 1859.
- Krajnc, dr. Branko: Ob 30-letnici bolnice za tuberkulozo Topolšica. *Savinjski vestnik*, 5. 12. 1952, str. 3.
- Kurz, Matthaeus. *Führer in Cilli und Umgebung*. Celje: Verlag von Fritz Rasch, 1894.
- Lavrič, Ana. *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*. Ljubljana: SAZU, 1988.
- Lehmann, Stephen in Faber, Marion. *Rudolf Serkin – A Life*. Oxford University Press, 2003.
- Leskovar, R.. »Z B. Hacquetom skozi slovenska zdravilišča pred 180 leti.« V: *Zdravniški vestnik* 1963; 32, str. 305–313.
- Leskovar, dr. Rudolf. Slovenska naravna zdravilišča in njihova razvojna perspektiva. *Celjski zbornik*, Celje: Svet za prosveto in kulturo okraja Celja, 1961, str. 177–216.

- Lukan, Walter. Gradivo k biografiji škofa Tomaža Hrena v dunajskih arhivih. V: *Hrenov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 7–21.
- Lukman, Franc Ksaver. *Rikli, Arnold (1823–1906)*. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi508842/>, 23. 7. 2022.
- Macher, Mathias. *Medizinisch-statistische Topografie des Herzogtumes Steiermark*. Graz, 1860.
- Macher, Matthias. *Uebersicht der Heilwasser der Herzogthums Steiermark. Der Aufmerksame: Wochenschrift für die Interessen der Steiermark*, 13. 12. 1857, str. 796–800, 811–814.
- Macher, dr. Mathias. Ausflug in die steirischen Warmbäder. V: *Beilage zu Nr. 206 der Tagespost*, 26. 8. 1866, str. 1.
- Makarovič, Marija. *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.
- Menih, Majda. *Topolšica skozi čas*. Topolšica: Turistično društvo Topolšica, 2008.
- Michaëlis, Karin. *Der kleine Kobold, Lebenserinnerungen*. Freiburg: Kore, 1998.
- *Mittheilungen der Gesellschaft für Innere Medizin und Kinderheilkunde in Wien*. Wien: Verlag der k. und k. Hofbuchhandlung M. Perles, 1911.
- *Mittheilungen der Kaiserl. königl. central-commission zur erforschung und erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*. Wien, 1883.
- Neuhold, Marion. *Maria Lazar (1895–1948)*. Diplomsko delo, Universität Wien, 2012.
- Nosan, Anton. »Termalni in mineralni vrelci v Sloveniji.« V: *Geologija*, Ljubljana 1973, str. 5–81.
- Oeltjen, Jan. »Ich bin kein Krieger und will keiner werden.« V: *Veröffentlichungen des Künstlerhauses Jan Oeltjen*, Band 35, Jaderberg 2005.
- Orožen, Ignaz. *Das Bisthum und die Diözese Lavant., Das Dekanat Schallthal*. Graz: Im Selbstverlage, 1884.

- *Orts- Repertorium des Herzogthums Steiermark, auf Grundlage der Volkszahlung von 31. dez. 1869 bearb. von der stat. Centr. Comm.*, Graz, 1872.
- Pahič, Stanko. »Prazgodovinska najdba iz Očeslavec.« V: *Arheološki vestnik* 1969, str. 155–176.
- Pangrčič, Simona. *Slovenska termalna zdravilišča, kulturno-zgodovinski razgledi*. Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Maribor 2013.
- Pašić, Slobodan: Priče iz Vojvodine: Doktoru Vasi Evropa skidala kapu. *Novosti*, reportaže, 10. 4. 2019. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:788261-Price-iz-Vojvodine-Doktoru-Vasi-Evropa-ski-dala-kapu>, 14. 8. 2022.
- Pečnik, dr. Karol. *Jetika in njeno zdravljenje strogo po današnjem stanju zdravniške vede*. Celje: Knjigarna Goričar & Leskovšek, 1921.
- Petertil, Ellie. *Zeitgenossen erinnern sich. Aufbruch zur Jahrhundertwende. Der Künstlerkreis um Adolf Loos. Parnass, die Oesterreichische Kunst- und Kulturschrift*, Sonderheft 2, 1985.
- Petrič, Franci: Življenjska pot Tomaža Hrena (1560-1630). V: *Hrenov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 77–88.
- Počivavšek, Marija. »Oaza miru in zdravja, zdraviliški utrip na Dobrni.« V: *Kronika* 3 2014, str. 511–524.
- Poles, Špela: »Dobro jutro, koš! Lahko noč, koš!« V: *List* 8, 2005, str. 32
- Poles, Rok. »Drobci iz zgodovine term v Topolšici: Kako so si gostje v Topolšici sami lovili in pripravljali postrvi.« V: *List*.
- Poles, Rok. »Drobci iz zgodovine term v Topolšici: O dveh dunajskih zdravnikih (ki jih je bilo pravzaprav vsaj pet).« V: *List* 22, 2016, str. 14–17.
- Poles, Rok. »Drobci iz zgodovine term v Topolšici: O počitniški koloniji v Topolšici leta 1918 ali kako je pionir

moderne arhitekture Adolf Loos v Topolšici skakal na glavo.«
V: *List* 2, 2017, str. 16, 17.

- Poles, Rok. »Dr. Viktor Hecht – iz Topolšice na Semmering.« V: *List* 4, 2017, str. 18–19.
- Poles, Rok. »Opisi šoštanskega rudnika: »potujoča geologija«; kje sta bila hriba Kunignada in Šenga; o cinkovem cvetu.« V: *List* 12, 2021, str. 6–9.
- Poles, Rok. »S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu.« V: *Kronika* 3, Ljubljana 2021, str. 639–672.
- Poles, Rok in Špela. *Villa Bianca, zgodba o ponovnem rojstvu vile*. Velenje: Berivka, 2011.
- Pommer, Annette. *(Wiener) Kinder aufs Land! – Die Kinder-verschickung im Ersten Weltkrieg, diplomsko delo*. Salzburg: Universität Salzburg, 2019.
- *Poročilo Bolnice za tuberkulozo in pljučne bolezni, 1947–1957*. Topolšica: Uprava Bolnice za tuberkulozo in pljučne bolezni Topolšica.
- Possek, Rigobert. *Therapeutische Technik und Pflege bei Augenerkrankungen*. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1911.
- Radics, Peter pl. »Ljubljanski knezoškof Tomaž Hren na Spodnještajerskem.« V: *Ilustrovani narodni koledar*, Dragotin Hribar, 1898, str. 103–119.
- Radics, Peter pl. »Der Bischof in Frauenbad. Eine geschichtliche Skizze.« V: *Der Sprudel, allgemeines deutsches Bade-Journal*. Dunaj, 13. 5. 1877, str. 3–4.
- Raffelsperger, Franz. *Allegemeines geographisch-statistisches Lexikon aller Österreichischen Staaten*, 6. Band. Wien, Verlag der k. k. a. p. typo-geografischen Kunstanstalt, 1854.
- Rajšp, Vincenc: Tomaž Hren – deželni namestnik v Gradcu. *Hrenov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 1998, str. 89–98.
- Rebeušek, Ludvik: O pomenu in problematiki prirodnih zdravilišč celjskega področja. *Celjski zbornik*, Celje: Svet za prosveto in kulturo okraja Celja, 1957, str. 34–72.

- Riedl, Walter. *Illustrierte Chronik von Ebensee*. Ebensee: Verlag von Robbin d. Knapp, 2012.
- Rikli, Arnold. *Prospect der naturheilanstalt »Malnerbrunn« bei Veldes in Oberkrain*, 1894.
- Rolle, Friedrich. »Die warme Quelle zu Topolschitz bei Schönstein.« V: *Der Aufmerksame* 1856, št. 254, str. 462.
- Rolle, Friedrich. »Die Lignit-Ablagerung des Beckens von Schönstein in Unter-Steiermark und ihre Fosilien.« V: *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Wien, 1860.
- Rostal, Max. *Violin, Schlüssel, Erlebnisse: Erinnerungen*. Berlin: Ries & Erler, 2007.
- Scheu, Friedrich. *Ein Band der Freundschaft: Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*. Böhlau, 1985.
- Scheu, Friedrich. *Der Weg ins Ungewisse*. Wien: Verlag Fritz Molden, 1972.
- Schmall. »Ein Vergessener ist heimgegangen!« V: *(Neuigkeits) Welt Blatt*, 14. 1. 1937, str. 19, 20.
- Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark*. Virter Theil. Gratz, 1823.
- Schönfelder, F. pl., Stein, C. *General-Karte des Herzogthums Steyermark, nach der Specialkarte reduziert und gezeichnet*. Wien: k.k. Militärrisches Geographisches Institut, 1842, dlib.
- Schwarzwald, dr. Eugenie. »Eine Improvisation und ihre Folgen.« V: *Neue Freie Presse*, 30. 3. 1924, str. 11.
- Schwarzwald, dr. Eugenie. »Die Ochsen von Topollschitz.« V: *Neue Freie Presse*, 25. 12. 1925, str. 18.
- Seher, Anton. *Zgodovina premogovnika Velenje*. Velenje: Premogovnik, 1995.
- Sernec, Janko. »Šaleška pokrajina.« V: *Planinski vestnik* 1922, str. 102–106.
- *Sommerfrische und Thermalbad Topolschitz*. Post Schönstein bei Cilli, Steyermark, Druck und Verlag Leykam, Graz,

Ilustrirana brošura, nedatirano (8 strani), hrani StLA, K. 2, H. 14.

- Snoj, Marko. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC, 2009.
- Sore, Anton. *Velenjska kotlina včeraj in danes*. Celje: Občinski ljudski odbor Šoštanj, 1963.
- *Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana 1939.
- Stacher, Susanne. *Sublime Visionen, Architektur in den Alpen*. Basel: Birkhäuser, 2018.
- *Statistički godišnjak 1929*, knjiga 1, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, 1932.
- Šlebinger, Ciril. »Toplice in slatine na Slovenskem Štajerskem.« V: *Izvestje Muzejskega društva v Mariboru*. Maribor, 1932, str. 10–58.
- Špegel, Pina. *Zgodovina zdravilišča in bolnišnice Topolšica, plakatna razstava*. Šoštanj: Muzej Velenje, 2022.
- Špegel, Pina. »Zgodovina zdravilišča in bolnišnice Topolšica.« V: *List* 6/2022, str. 8–11.
- Šuman, Josip. *Zemljopisne razmere. Slovenski Štajer. Dežela in ljudstvo*, Ljubljana: Slovenska Matica, 1868.
- Tätigkeitsbericht des Steiermärkischen Landesarchivs für die Jahre 1993 und 1994. V: *Mitteilungen*. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, Joanneum, 1995, str. 7–46.
- Teller, Friedrich. *Erläuterungen zur Geologischen Karte der östlichen Ausläufer der Karnischen und Julischen Alpen (Ostkarawanken und Steiner Alpen)*. Wien: Verlag der k. k. Geologischen Reichsanstalt, 1896.
- Tuma, dr. Josef. »Die Radioaktivität der Heilquellen und die Technik ihrer Verwertung.« V: *Österreichisches Bäderbuch*, Belin, Wien: Urban & Schwarzenberg, 1914, str. 91–105.
- Turk, Josip. *Tomaž Hren. Slovenska biografija*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/>. Dostop: 1. 6. 2022.

- *Uredba o koncesiji za rabo termalne vode iz izvira Toplica za dejavnost kopališč in naravnih zdravilišč – Terme Topolšica* (Uradni list RS, št. 87/15, 39/19 in 44/22 – ZVO-2).
- Videčnik, Aleksander. *Denarnišтво v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini*. Velenje: Ljubljanska banka, 1989.
- Vidmar Čeru, David. »Eugenie Schwarzwald in Šaleška dolina: življenje Avstro-Ogrske filantropinje in prevod črtice o Šaleški dolini.« V: *Šaleški razgledi 18*, Velenje: Knjižnica Velenje, 2021, str. 159–204.
- Vidmar Čeru, David. »Živel najmlajše mesto štajerskega zaledja!« V: *Kronika* 3/2021, str. 739–756.
- Vošnjak, Josip. »Ti očeta do praga, sin tebe čez prag.« V: *Koledar Družbe sv. Mohora* 1890. Celovec: Družba sv. Mohora, 1890, str. 17–40.
- Vošnjak, Josip. *Spomini (prvič izšlo 1905)*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Vošnjak, Josip. »Moj rojstni kraj.« V: *Slovan: mesečnik za književnost, umetnost in prosveto*, 2/1904, str. 43–45.
- Vošnjak, Laurentius. *Liber memorabilium parochiae s. Michaelis prope Schönstein* (Župnijska kronika), 1872 (kopija v Muzeju Velenje).
- Vošnjak, Mihael. »Schallthal und Topolšicbad (podlistek v nadaljevanjih).« V: *Südsteirische Post*, 28. 6. 1881, str. 3; 2. 7. 1881, str. 3, 4; 9. 7. 1881, str. 2.
- Wilhelm, dr. »Vegetarier von einst und jetzt, Feuilleton.« V: *(Neuigkeits) Welt Blatt*, 1. 11. 1921, str. 3.
- Zahn, pl. Joseph. *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*. Wien, 1893.
- Zangger, dr. Fritz. *Meine großen Ferien, II*.
- Zavodnik, Vojko. *Po sledih Arnolda Riklija*. Bled: Zavod za kulturo, samozaložba, 2018.
- Zollikofer, pl. Theobald, Gobanz, Josef. *Höhenbestimmungen in Steiermark*. Graz: Geog. mont. Verein für Steiermark, 1864.

- Zupanič Slavec, Zvonka. *Tuberkuloza, kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009.

Časopisi

- *Agramer Zeitung, Allgemeine Zeitung, Alpenländische Rundschau, Amerikanski Slovenec, Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, Bade- und Reise-Journal, Beihefte zur Medizinischen Klinik 4, Berliner klinische Wochenschrift, Bozner Nachrichten, Bukowinaer Rundschau, Cur- und Fremden-Liste des Curortes Baden bei Wien, Czernowitzer Allgemeine Zeitung, Das jüdische Echo (Wien), Das Österreichische Sanitätswesen, Organ für die Publicationen k. k. Obersten Sanitätsrathes, Das Vaterland, Der Morgen. Wiener Montagblatt, Deutsches Volksblatt, Deutsche Wacht, Die Presse, Die Muskete, Die Therapeutischen leistungen des jahres, Ein Jahrbuch für praktische Ärzte, Die Zeit, Dolenjski list, Dolenjske novice, Domoljub: slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo, Domovina, Enakopravnost, Elektrotechnische Zeitschrift, VDE-Verlag, Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, Fremden-Blatt, Glasilo K. S. K. jednote, Glas naroda, Gottscheer Bote, Grazer Tagblatt, Grazer Volksblatt, Illustrierte Sport Zeitung, Illustriertes Wiener Extrablatt, Innsbrucker Nachrichten, Ischler Bade-Liste, Jährliche Rundschau des Deutschschweizerischen Sprachvereins, Jutro, Kikeriki, Klagenfurter Zeitung, Kur- und Fremden-Liste des Kurortes Gries, Kuryer Lwowski (Lemberger Courier), Laibacher Zeitung, Leipziger populäre Zeitschrift für Homöopathie, Marburger Zeitung, Medicinische Blätter, Medizinische Klinik. Wochenschrift für praktische Ärzte. Österreichis, Meraner Zeitung, Morgen-Post, Naprej, Narodni list, Neue Freie Presse, (Abend-Ausgabe des Neuen Wiener Tagblatt), Neues Wiener Journal, Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), (Neuigkeits) Welt Blatt, Ostdeutsche Rundschau, Österreichische Illustrierte Zeitung, Österreichische Land-Zeitung, Pester Lloyd, Pettauer Zeitung, Ponedeljski*

slovenec, Prager Tagblatt, Pravda, Reichspost, (Salzburger) Fremden-Zeitung, Slovenec, Slovenski gospodar, Slovenski narod, Sport und Salon, St. Pöltner Bote, Südsteirische Post, Tabor, Tagespost, Therapeutische Monatshefte, Učiteljski tovariš, Vreme, Wiener Bilder, Wiener klinische Wochenschrift, Wiener Medizinische Presse, Wiener Medizinische Wochenschrift, Wiener Montags-Journal, Wiener Salonblatt, Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, Zeitschrift für physikalische und diätetische Therapie.

Spletni viri

- »Rudolf Serkin.«
https://en.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Serkin.
Dostop: 9. 4. 2022.
- »Sedantag.«
<https://en.wikipedia.org/wiki/Sedantag>.
Dostop: 10. 4. 2022.
- »Huba.«
<https://sl.wikipedia.org/wiki/Huba>.
Dostop: 9. 4. 2022.
- »Aurelius Polzer.«
https://de.wikipedia.org/wiki/Aurelius_Polzer.
Dostop: 10. 4. 2022.
- »Erika Morini.«
https://en.wikipedia.org/wiki/Erika_Morini.
Dostop: 27. 4. 2022.
- »Pogance.« <http://www.slosi.info/01gradovi/02podrobnejse/dolenjska/p-1/pogance.php>.
Dostop: 10. 4. 2022.
- »Šoštanj.si.«
<https://www.sostanj.si/objava/55182>.
Dostop: 30. 6. 2022.
- »Bad Gleichenberg.«
https://de.wikipedia.org/wiki/Bad_Gleichenberg.
Dostop: 20. 5. 2022.

- »Paraphernalgut.« <https://www.enzyklo.de/Begriff/paraphernalgut>.
Dostop: 30. 5. 2022.
- »Hans Ulrich von Eggenberg.«
https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Ulrich_von_Eggenberg.
Dostop: 31. 5. 2022.
- »VisitSaleska.«
<https://www.visitsaleska.si/sl/ali-ste-vedeli-terme-topolsica>.
Dostop: 16. 6. 2022.
- »Toplisek.«
<http://www2.arnes.si/~rzjtopl/rod/zbirka/toplisek.htm>.
Dostop: 26. 6. 2022, stat.si, 30. 6. 2022.
- »Victor Hecht.«
<https://www.geni.com/people/Victor-Hecht/6000000030689592912>.
Dostop: 22. 7. 2022.
- »Rosa Hecht.«
<https://www.geni.com/people/Rosa-Hecht/6000000057511467849>.
Dostop: 22. 7. 2022.
- »Oscar Wilhelm.«
https://de.wikipedia.org/wiki/Oscar_Wilhelm_St%C3%BCbel.
Dostop: 23. 7. 2022.
- »Krajevna skupnost Topolšica.«
<https://www.sostanj.si/objava/55182>.
Dostop: 24. 7. 2022.